

KOULU VAILLA VERTAA!

OPAS YHDENVERTAISUUSUUNNITTELUUN

SISÄLTÖ

ALUKSI 5

HALUAMME OLLA AVUKSI

- Yhdenvertaisuus ja tasa-arvo 6
- Tältä se voisi näyttää: kaksi esimerkkiä yhdenvertaisuussuunnitelmasta 7

ENSIMMÄINEN ASKEL 9

PERUSTIETOA JA POHDISKELUA

- 2.1. Miten yhdenvertaisuussuunnitelma eroaa tasa-arvosuunnitelmasta? 9
- 2.2. Mitä syrjintä on? 10
 - Syrjintä yhdenvertaisuuslain mukaan 10
- 2.3. Pohjarajoituksia alkuun 10
 - Teflon-testi 11
 - Identiteetti ja ennakkoluulot -harjoitus 12
 - Esimerkkejä syrjinnän kokemisesta eri ryhmillä 13

TOINEN ASKEL 15

KOKO YHTEISÖN OSALLISTAMINEN

- 3.1. Suunnittelutyöryhmän perustaminen 15
- 3.2. Menetelmiä osallistamiseen 16

KOLMAS ASKEL 19

OPPILAITOKSEN YHDENVERTAISUUSTILANTEEN SELVITTÄMINEN

- Mitä yhdenvertaisuusselvityksessä voidaan arvioida? 20
 - Syrjinnän tunnistamisen esteitä 20
- 4.1. Yhdenvertaisuuskysely 21
 - 4.2. Luokkakeskustelu ja muut osallistavat arvioinnin keinot 22
 - 4.3. Oppimateriaalien arviointi 22
 - 4.4. Esteettömyyskartoitus 22
 - 4.5. Sukupuolivaikutusten arviointi 22
- Tarkistuslista oppimateriaaleihin 23
- Pieni kysymyslista selvitysvaiheen avuksi 23

NELJÄS ASKEL 25

YHDENVERTAISUUTTA EDISTÄVIEN TOIMIEN VALINTA

- 5.1. Opettajien ja oppilaiden yhdenvertaisuusosaaminen 26
- 5.2. Yhdenvertaisuus opiskelijavalinnoissa, suoritusten arvioinnissa ja opinto-ohjauksessa 27
 - 5.2.1. Opiskelijavalinnat 27
 - 5.2.2. Opintosuoritusten arviointi 27
 - 5.2.3. Opinto-ohjaus 28
- 5.3. Syrjinnän vaarassa olevien oppilaiden tarpeiden huomiointi 29
 - 5.3.1. Kieli ja kulttuuri 29
 - 5.3.2. Käytännön kielitietoisuusvinkkejä oppitunnille 29
 - 5.3.2. Sukupuoli ja seksuaalisuus 30
 - 5.3.3. Uskonto ja vakaumus 31
 - 5.3.4. Esteettömyys 32
 - Näin voit huomioida erilaisia oppimisvaikeuksia 34
- 5.4. Yhdenvertaisuus oppimateriaaleissa 35
- 5.5. Yhdenvertaisuus opetusmenetelmissä 35
 - Yhdenvertaisuutta tukevia menetelmiä 36
- 5.6. Kiusaamiseen ja häirintään puuttuminen 36
 - Valmiita malleja kiusaamiseen puuttumiseen 37
- 5.7. Yhdenvertainen toimintakulttuuri 38
 - 5.7.1. Koti-koulu-yhteistyö 38
 - 5.7.2. Teemapäivät ja juhlat 39
 - 5.7.3. Osallisuus ja päätöksenteko 39
 - 5.7.4. Julkiset sitoumukset ja strategiat 39
 - 5.7.5. Viestintä 40

SUUNNITELMAN KIRJAAMINEN, TIEDOTTAMINEN JA SEURANTA 43

- 6.1. Kirjaaminen ja tiedottaminen 43
- 6.2. Seuranta ja arviointi 44

LÄHTEET 45

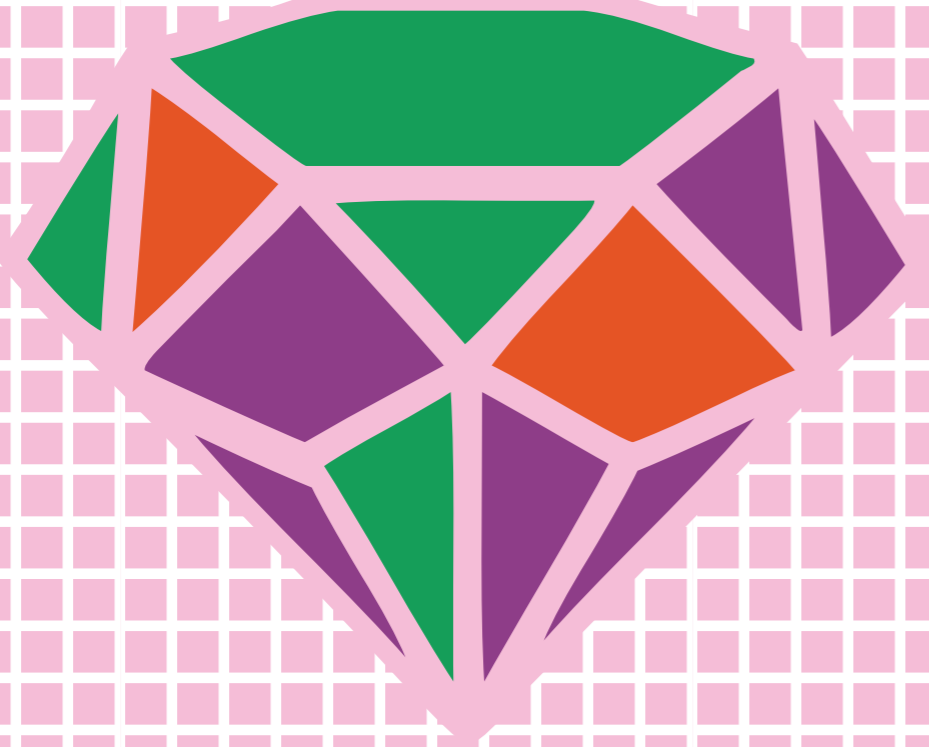
LIITTEET 46 IDENTITEETTIHAHMO 47

Opas on julkaistu osana Rauhankasvatusinstituutin *Yhdenvertaisuuden osaajaksi* -täydennyskoulutushanketta. Opas on tuotettu Opetushallituksen tuella.

Teksti: Erna Pirola
Editointi: Kati Pietarinen
Taitto ja kuvitus: Mirkka Hietanen
Oppaan tekemiseen osallistuivat myös: Riikka Jalonen, Hanna Niittymäki ja Johanna Laaja
Julkaisija: Rauhankasvatusinstituutti RKI ry
Julkaisu vuosi: 2016

ALUKSI

HALUAMME OLLA AVUKSI

Olet ottanut tämän oppaan käteesi todennäköisesti sen takia, että olet saanut tehtäväksesi yhdenvertaisuussuunnitelman laatimisen oppilaitoksellesi.

Uusi, vuonna 2015 voimaan astunut yhdenvertaisuuslaki velvoittaa oppilaitokset edistämään yhdenvertaisuutta suunnitelmallisesti. Kaikilla oppilaitoksilla - esiopetusyksiköillä, peruskouluilla, lukioilla ja ammatillisilla oppilaitoksilla, yliopistoilla ja korkeakouluilla sekä vapaan sivistystyön oppilaitoksilla - on vuoden 2017 alusta lähtien oltava suunnitelma, joka sisältää arvion yhdenvertaisuuden toteutumisesta oppilaitoksen toiminnassa sekä tehokkaat ja tarkoituksenmukaiset toimenpiteet yhdenvertaisuuden edistämiseksi. Myös oppilaiden ja opiskelijoiden tulee voida vaikuttaa suunnitelman sisältöön.

Tämän oppaan tarkoituksena on antaa käytännönläheisiä työkaluja sellaisen yhdenvertaisuussuunnitelman tekoon, josta on todellista hyötyä oppilaitoksesi arjessa. Esiopetuksen, perusopetuksen, toisen asteen, vapaan sivistystyön ja korkeakoulutuksen toimintaympäristöt ja toimijat ovat erilaisia. Vaatii tietysti erilaisia menetelmiä tehdä yhdenvertaisuussuunnitelma koko yhteisöä osallistaen päiväkodissa kuin yliopistolla. Oppaan kirjoittajille tutuin toimintaympäristö on peruskoulu, ja se varmasti paistaa tavassa, jolla esittelemme joitakin aiheita, menetelmiä ja prosessin vaiheita. Tästä painotuksesta huolimatta olemme pyrkineet

tekemään oppaasta sellaisen, että se tukee yhdenvertaisuussuunnitelman tekoa kaikilla oppilaitostasoilla.

Opas ei anna yhtä valmiita malleja yhdenvertaisuussuunnitelmalle, vaan tavoitteena on auttaa luomaan juuri sinun oppilaitoksesi sopivin prosessi. Toivomme, että tämä opas inspiroi kaikkia oppilaitoksissa toimivia ja jokainen löytää siitä itselleen sopivia työkaluja, ajatuksia ja vinkkejä oman yhdenvertaisuussuunnitelmatyön tueksi. Yhdenvertaisuussuunnitelmasta ei saa tulla uusi pölyttävä paperipinkka opettajanhuoneeseen, vaan sen pitää toimia vahvana pohjana kaikille viihtyisemmän koulu yhteisön rakentamiseen. Tämä opas sisältää paljon vinkkejä toimenpiteistä, jotka koskevat esimerkiksi opetusmenetelmiä ja toimintakulttuuria, kiusaamiseen puuttumista sekä syrjinnän vaarassa olevien oppilaiden tarpeiden huomioimista. Siinä käsitellään myös suunnitelman teon eri vaiheita koulun tilanteen selvittämisestä aina toimenpiteiden valintaan ja suunnitelmasta tiedottamiseen. Oppaaseen on poimittu vinkkejä kansalaisjärjestöjen materiaaleista ja esimerkkejä oppilaitosten yhdenvertaisuus- ja tasa-arvotyöstä.

Yhdenvertaisuussuunnitelmaa tehdessä muutoseikkoja tärkeämpää on aito pyrkimys yhdenvertaisuuteen. Kaikkea ei voi muuttaa kerralla, joten liian rönsyilevän suunnitelman sijaan on parempi valita muutama

toimenpide, joilla on konkreettinen vaikutus oppilaitoksen arkeen. Tavoitteena on oppilaitos, jossa jokainen voi olla turvallisesti oma itsensä.

Opas on syntynyt Rauhankasvatusinstituutin toteuttamien *Yhdenvertaisuuden osaajaksi* -täydennyskoulutusten yhteydessä. Rauhankasvatusinstituutti RKI ry on vuonna 1981 perustettu poliittisesti ja uskonnollisesti sitoutumaton kansalaisjärjestö, joka pyrkii edistämään kasvatuksen keinoin sellaisen kansalaismielipiteen syntymistä, joka mahdollistaa pysyvän ja oikeudenmukaisen rauhantilan syntymisen. RKI tukee opettajia ja oppilaitoksia heidän globaali- ja rauhankasvatustehtävässään.

Voit olla Rauhankasvatusinstituuttiin yhteydessä ja pyytää neuvoja yhdenvertaisuussuunnitelman teossa.

Hyvää matkaa kohti yhdenvertaisempaa oppilaitosta!

RIIKKA JALONEN
TOIMINNANJOHTAJA
RAUHANKASVATUSINSTITUUTTI RKI RY

YHDENVERTAISUUS JA TASA-ARVO

Yhdenvertaisuus terminä viittaa samanarvoisuuteen eri ihmisryhmien välillä. Yhdenvertaisuuslaki kieltää syrjinnän iän, alkuperän, kansalaisuuden, kielen, uskonnon, vakaumuksen, mielipiteen, poliittisen toiminnan, ammattiyhdistystoiminnan, perhesuhteiden, terveydentilan, vammaisuuden, seksuaalisen suuntautumisen tai muun henkilöön liittyvän syyn perusteella. Näitä kutsutaan **syrjintäperusteiksi**.

Tasa-arvolla viitataan Suomen lainsäädännössä naisten ja miesten väliseen tasa-arvoon sekä sukupuoli-identiteetistä ja sukupuolen ilmaisusta johtuvan syrjinnän poistamiseen.

TÄLTÄ SE VOISI NÄYTTÄÄ: KAKSI ESIMERKKIÄ YHDENVERTAISUUSSUUNNITELMASTA

Yhdenvertaisuussuunnitelmalla ei ole mitään määrämutoa: sen ei tarvitse olla perinteinen paperinen suunnitelma, vaikka sellainenkin on toki sallittua. Yksinkertaisimmillaan suunnitelma voi olla lyhyt pohdinta koulun vuosittaisessa toimintasuunnitelmassa siitä, millä tavoin yhdenvertaisuus oppilaitoksessa toteutuu sekä kuvaus siitä, millä keinoin yhdenvertaisuustyötä tullaan edistämään kaikkien koulun jäsenten yhteisellä panoksella.

Voit myös yhdistellä eri metodeja ja tehdä oman oppilaitoksen näköisen! Yhdenvertaisuussuunnitelmassa suunnittelu-prosessi on yhtä tärkeä kuin lopputuloskin. Hienoa juhlatextiä paremmin toimii käytännöllinen ja konkreettinen, loppuun asti ajateltu sisältö, jonka toteuttamiseen kaikki koulun toimijat ovat sitoutuneet.

ESIMERKKI 1. PROJEKTI JA LUOVAA TIEDOTUSTA

- Henkilöstö ja oppilaat opiskelevat yhdenvertaisuusaiheita syys-lokakuussa.
- Kouluun muodostetaan suunnittelutyöstä vastaava tiimi, johon kuuluu henkilöstön ja oppilaiden edustajia. Tiimille on eduksi, jos siinä on vähemmistöjen edustajia!
- Tiimi suunnittelee sopivat menetelmät tilanteen kartoittamiseksi ja toteuttaa kartoituksen marraskuussa.
- Kartoituksen tulosten mukaan valitaan muutama tavoite lukuvuodelle, sekä toimenpiteet, joihin ryhdytään tavoitteiden saavuttamiseksi.
- Valituista tavoitteista ja keinoista tehdään oppilaslähtöisesti tiedotusta koko kouluyhteisölle (julisteita, seinäsarjakuvia ja lyhytfilmi).

ESIMERKKI 2. PERINTEISEN PAPERISUUNNITELMAN MALLIRAKENNE

1. Yhdenvertaisuuden taustaa
 - Kuvaus yhdenvertaisuuslain ja muiden lakien velvoitteista
 - Yhdenvertaisuuden, syrjinnän ja tasa-arvon sekä muiden käsitteiden selittäminen
 - Oman oppilaitoksen näkökulma yhdenvertaisuuteen, oppilaitoksen arvot
2. Oppilaitoksen toiminnan kuvaus
 - Mitä yhdenvertaisuuden edistämiseksi on tähän mennessä tehty
3. Yhdenvertaisuusarvion tulosten läpikäynti teemoittain
4. Tavoitteet ja toimenpiteet yhdenvertaisuuden edistämiseksi teemoittain
5. Seuranta
6. Liitteet:
 - Toimintaohje syrjintä- ja häirintätilanteissa
 - Linkkejä
 - Kyselylomake
 - Käytetty kirjallisuus
 - Mahdollisesti tilastoja tms.

Paperimallin pohjana on käytetty TASUKO-hankkeen materiaalia.

ENSIMMÄINEN ASKEL

PERUSTIETOA JA POHDISKELUA

Kun koulu tai oppilaitos aloittaa yhdenvertaisuus- ja tasa-arvosuunnittelutyön, on ensin perehdyttävä siihen, mistä on kysymys. On hyvä kerrata perusasiat syrjinnästä sekä hahmottaa, mikä on yhdenvertaisuus- ja tasa-arvosuunnitelmien ero.

Muista aina puhua inklusiivisesti, kun käsittelet henkilökunnan keskuudessa tai luokkahuoneessa erilaisia vähemmistöjä. Joukossanne voi olla monenlaisten vähemmistöjen edustajia tai heidän läheisiään.

2.1. Miten yhdenvertaisuussuunnitelma eroaa tasa-arvosuunnitelmasta?

Lainsäädäntö velvoittaa oppilaitokset tekemään sekä yhdenvertaisuus- että tasa-arvosuunnitelmat. Viranomaiset suosittelvat yhdenvertaisuus- ja tasa-arvosuunnitelmien yhdistämistä. Yhdistetyssä suunnitelmassa tulee ottaa huomioon molempien lakien vaatimukset.

Yhdenvertaisuussuunnitelmassa tarkkaillaan koulun toimintaa kaikkien oppilaiden yhdenvertaisuuden kannalta. Kädessäsi oleva opas antaa ohjeita siihen, miten suunnitelman voi käytännössä tehdä.

Tasa-arvosuunnitelma keskittyy sukupuolten tasa-arvoiseen kohteluun sekä sukupuolivähemmistöjen huomi-

oimiseen. Tässä oppaassa sivutaan tasa-arvotemoja, mutta selkeät ohjeet tasa-arvosuunnitelman tekoon saat seuraavista lähteistä:

- *Tasa-arvotyö on taitolaji* -opas, http://www.oph.fi/julkaisut/2015/tasa_arvotyö_on_taitolaji
- Tasa-arvovaltuutetun nettisivuilta, <https://www.tasa-arvo.fi/web/fi/ohjeita-oppilaitoksen-tasa-arvosuunnitteluun>
- Opetushallituksen nettisivuilta: http://www.oph.fi/saadokset_ohjeet/ohjeita_koulutuksen_jarjestamiseen/toiminnallinen_tasa-arvosuunnittelu_oppilaitoksissa
- Tasa-arvoisemman ja sukupuolittoisemman oppimisympäristön rakentamiseen voi perehtyä Tasa-arvoasiain neuvottelukunnan *Tasa-arvo kasvatuksessa* -sivujen opiskelupaketin avulla. <http://www.tasa-arvakasvatuksessa.fi/>
- TASUKO-hankkeen sivuilla <https://wiki.helsinki.fi/display/TASUKO/TASUKO-hanke>.

Henkilöstöpoliittisessa tasa-arvo- ja yhdenvertaisuussuunnitelmassa käsitellään esimerkiksi työoloja ja rekrytointia. Se on lain mukaan laadittava kaikissa vähintään 30 henkilöä työllistävissä oppilaitoksissa. Lisätietoa työnantajan yhdenvertaisuussuunnittelusta löytyy esimerkiksi seuraavista linkeistä:

- *Työpaikan yhdenvertaisuussuunnitelman laatiminen* -ohjeesta, http://www.yhdenvertaisuus.fi/@Bin/419863/Tyopaikan-yhdenvertaisuussuunnitelma_cb74.pdf
- Oikeusministeriön erityisasiantuntija Panu Artemjeffin *Yhdenvertaisuussuunnittelun ohjeistus* -power pointista <http://www.kunnat.net/fi/tietopankit/tapahtumat/aineisto/2015/tasa-arvo-yhdenvertaisuus/Documents/08Panu%20Artemjeff.pdf>
- Oikeusministeriön työpaikan yhdenvertaisuutta käsitteleviltä sivuilta, http://www.yhdenvertaisuus.fi/hyvat_kaytanot/toimintamalleja_tyopaikalle/tyoyhteison_kehittaminen/
- Työsuojeluhallinnon yhdenvertaisuutta käsitteleviltä sivuilta <http://www.tyosuojelu.fi/tyosuhde/yhdenvertaisuus>

2.2. Mitä syrjintä on?

Oppilaitoksessa syrjinnän kohteeksi joutuvat useimmiten ryhmät, joihin kohdistuu ennakkoluuloja ja stereotyyppisiä esimerkiksi etnisen alkuperän tai seksuaalisen suuntautumisen vuoksi. Yhdenvertaisuuden edistäminen tarkoittaa usein puuttumista kiusaamiseen tai häirintään sekä syrjinnän vaarassa olevien ihmisten tarpeiden huomioon ottamista erityisten toimenpiteiden avulla. Aittoa yhdenvertaisuutta voidaan kuitenkin tavoitella vain koko koulu-yhteisöstä lähtevällä muutoksella, jossa jokaiselta yhteisön jäseneltä kysytään valmiutta kyseenalaistaa omia ennakkoluulojaan ja tunnistaa itsessään olevaa moninaisuutta. Syrjintää ei voida poistaa vain puuttamalla yksittäisiin syrjintätapauksiin vaan keskeistä on toimintakulttuurin muutos.

Esimerkiksi Metropolia AMK:in yhdenvertaisuusohjelma on rakennettu eri syrjinnän perusteiden mukaan siten, että kussakin kohdassa käsitellään eri ryhmille tyypillisiä haasteita ja esitetään toimintaperiaatteet, joiden mukaan oppilaitoksessa tulee toimia. Esimerkiksi: ”Kaikkia opiskelijoita, henkilöstön jäseniä ja vierailijoita kohdellaan yhdenvertaisesti ja kunnioittavasti huolimatta heidän sukupuolestaan tai sukupuolen ilmaisustaan”; ”Ateritarjoilussa otetaan huomioon vakaumukset sekä erityisruokavaliot”; ”Ikäkausia ja eri-ikäisiä ihmisiä sekä heidän vahvuuksiaan ja kehittämishaasteitaan arvostetaan ja kunnioitetaan”.

YHDENVERTAISUUSLAIN MUKAAN SYRJINTÄÄ ON:

1) Välitön syrjintä

- Jotakuta kohdellaan kielletyn syrjintäperusteen nojalla huomommin kuin jotakuta muuta.

2) Välillinen syrjintä

- Näennäisesti puolueeton sääntö asettaa henkilöt todellisuudessa eriarvoiseen asemaan (esimimerkiksi kielto käyttää liikuntatunnilla huivia koskee kaikkia, mutta syrjii erityisesti muslimioppilaita).

3) Häirintä

- Henkilön ihmisarvon loukkaamista kiellettyihin syrjintäperusteisiin liittyen siten, että luodaan uhkaava, vihamielinen, halventava, nöyryyttävä tai hyökkäävä ilmapiiri.

4) Kohtuullisten mukautusten epääminen

- Koulutuksen järjestäjä kieltäytyy tekemästä tarvittavat kohtuulliset mukautukset, jotta vammaisen henkilö voisi saada koulutusta yhdenvertaisesti.

5) Käsky tai ohje syrjiä

- Opettaja vihjaa oppilaille olemaan leikkimättä tietyn ryhmän edustajan kanssa.

Syrjintää ei kuitenkaan ole positiivinen erityiskohtelu

- Sellainen oikeasuhtainen erilainen kohtelu, jonka tarkoituksena on tosiasiallisen yhdenvertaisuuden edistäminen taikka syrjinnästä johtuvien haittojen ehkäiseminen tai poistaminen, ei ole syrjintää.

2.3. Pohjarajoituksia alkuun

Käsitelkää opettajien yhteissuunnitteluajalla yhdenvertaisuutta ja tasa-arvoa. Löydätte tietoa ja virikkeitä esimerkiksi [yhdenvertaisuus.fi](http://www.yhdenvertaisuus.fi) sekä [syrjinta.fi](http://www.syrjinta.fi) -sivuilta.

Käykää opettajien kesken läpi käyttämiänne opetusmateriaaleja ”yhdenvertaisuuden silmälasien” avulla. Miettikää esimerkiksi, millaisissa rooleissa miehet ja naiset esiintyvät materiaaleissa? Millaista kuvastoa on eri etnisistä ryhmistä ja muista vähemmistöistä? Esiintyvätkö vähemmistöihin kuuluvat ihmiset kuvissa vain kun heitä esitellään vähemmistöinä? Millaisia kuvia ja sisältöjä materiaaleissanne esiintyy perheistä?

Pitäkää tietyllä viikolla kaikille koulun oppilaille opitunteja syrjinnän ja yhdenvertaisuuden kysymyksistä. Löydätte ideoita eri ikäisille esimerkiksi Maailemankoulun sivuilta. (Tällä sivulla vinkkejä syrjinnän vastaiselle viikolle: <http://www.maailemankoulu.fi/node/424>)

Tutkikaa omia identiteettejanne sekä henkilöstön että oppilaiden kanssa käyttäen apuna esimerkiksi alla olevia teflon-testiä tai identiteettiharjoitusta. Huomioikaa, että syrjintää on vaikeampi havaita, jos sitä ei itse koe. Opetelkaa siis havainnoimaan!

TEFLON-TESTI

Seuraavan testin avulla voi tutkia omaa asemaansa yhteiskunnassa ja tulla tietoisiksi siitä, joutuuko elämässään syrjityksi yhdenvertaisuuslain määrittämien syrjintäperusteiden mukaan. Testissä jokainen osallistuja merkitsee ylös saamansa pisteet. Niitä ei kuitenkaan tarvitse kertoa toisille, koska kyse on lähinnä oman tietoisuuden lisäämisestä.

Teflon-testin kysymys kuuluu: kuinka usein joudut elämässäsi epämukaviin tilanteisiin tai epämukavan erityishuomion kohteeksi seuraavien ominaisuuksiesiä takia?

ikä
etninen tausta
kansalaisuus
äidinkieli tai kielet
uskonto
sukupuoli
seksuaalinen suuntautuminen
vamma tai terveydentila

Usein: 3 pistettä, Joskus: 2 pistettä, Harvoin: 1 piste, En koskaan: 0 pistettä

Kukin laskee itselleen pisteet jokaisesta kohdasta. Pisteitä saa 0-24.

Harjoituksen ohjaaja voi lopuksi todeta, että mitä pienemmät pisteet saa, sitä harvemmin joutuu elämässään syrjityksi. Testin nimi teflon viittaa siihen, että pinnallemme muodostuu ikään kuin teflonin pinta, jos emme itse altistu syrjinnälle. Silloin meidän on vaikeampi havaita syrjintää. Syrjintää pitää siis aktiivisesti opetella havainnoimaan.

IDENTITEETTI JA ENNAKKOLUULOT -HARJOITUS

Identiteettihahmoon (löytyy oppaan lopusta sivulta 47) kirjataan ylös omia identiteetin osasia eli tavallaan rooleja, joita omassa elämässä on. Niitä voivat olla esimerkiksi: nainen, äiti, opettaja, suomalainen, helsinkiläinen, sisko, tytär, juoksija, harrastajakirjoittaja, keski-ikäinen, ystävä, entinen punkkari jne.

Kun roolit on kirjattu, voidaan keskustella yhteisesti tai vaikka vierustoverin kanssa omista rooleista ja miettiä ennakkoluuloja, joita kuhunkin rooliin saatetaan liittää. Jos harjoitus tehdään ryhmässä, osallistujille on hyvä sanoa, että kirjoita tähän vain sellaiset identiteettisi osat, joista olet valmis puhumaan. Lopuksi näitä identiteetin osasia voi sijoitella nelikentälle, jossa toisen akselin muodostaa ”valittu” - ”ei valittu” ja toisen yhteiskunnallisesti ”arvostettu” - ”ei arvostettu”.

Jos harjoitusta tekevät esimerkiksi suomalaissyntyiset opettajat, on heidän elämässään todennäköisesti paljon sellaisia rooleja, jotka he ovat itse voineet valita ja jotka ovat melko arvostettuja. Lopuksi voi nostaa esiin sen, että mitä heikommassa asemassa ihminen on yhteiskunnassa (kuten vaikka pakolaisleirillä asuva pakolainen), sitä vähemmän hänen identiteetissään on osia, jotka hän on voinut valita tai jotka ovat yhteiskunnassa arvostettuja.

ESIMERKKEJÄ SYRJINNÄN KOKEMISESTA ERI RYHMILLÄ

ROMANILAPSIA kiusataan koulussa muita enemmän. Kouluarviointi ei ole aina tasapuolista, vaan monesti ”katsotaan läpi sormien”. Lapset ja nuoret eivät saa realistista kuvaa osaamisestaan, mikä haittaa hakeutumista jatko-opintoihin. Oppilaiden on vaikea saada TET- ja työharjoittelupaikkoja. Ennakkoluulot heikentävät tulevaa työllistymistä.

SAAMELAISLAPSET voivat kokea kulttuuriin kohdistuvaa syrjintää. Saamelaisuutta ei käsitellä opetuksessa tai sitä käsitellään muuttumattomana perinnekulttuurina, mikä lisää ennakkoluuloja. Saamelaisiin kohdistuu vihapuhetta.

MAAHANMUUTTAJAOPPILAIEN suomen kielen osaamisen puutteita ei usein huomioida opetuksessa taikka arvioinnissa. Nuori ei saa aina realistista kuvaa osaamisestaan eikä uskalla hakeutua esim. lukioon. Oppilaita ohjataan stereotyyppisiin koulutusvalintoihin. Suomenkielisten kaverien puute haittaa kielen oppimista. Maahanmuuttajalapsiin ja -nuoriin kohdistuu usein myös kiusaamis-

ta. Opettajilla ei ole aina valmiuksia tunnistaa ja puuttua rasismiin. Maahanmuuttajiin kohdistetaan rasistista nimitystä ja väkivaltaa julkisilla paikoilla.

VAMMAISET lapset ja nuoret ovat muita alttiimpia kiusaamiselle. Pyörätuolilla kulkeva ei aina pääse luokkahuoneeseen tai muihin koulun tiloihin, vaikka pääsy olisi kohtuullisin toimin järjestettävissä. Koulussa ei ole panostettu esteettömyyteen, esimerkiksi hankittu induktiosilmukoita. Pääsykokeet koulutukseen voivat olla syrjiviä, koe voi esimerkiksi perustua pelkästään näkemiseen eikä erityisjärjestelyjä tarjota. Opiskelija ei saa ajoissa tietoa koulutusmateriaaleista, koska esimerkiksi äänikirjojen hankkimisessa kestää kolme kuukautta. Terveystilavaatimukset voivat olla este joihinkin koulutuksiin pääsulle.

EKSUAALIVÄHEMMISTÖIHIN kuuluvat lapset ja nuoret kohtaavat muita useammin kiusaamista koulussa, eikä siihen usein puututa. Nuoret joutuvat kuulemaan loukkaavia vitsejä koulussa. Jotkut eivät uskalla kertoa suuntautumisestaan. Nuori ei saa asianmukaista tukea oppilashuollosta. Seksuaalivähemmistöi-

hin kuuluviin kohdistuu vihapuhetta ja väkivaltaa. Terveystiedossa ei aina huomioida seksuaalisuuden tai sukupuolen moninaisuutta.

LAPSET JA NUORET kokevat usein muita ikäryhmiä enemmän kiusaamista ja häirintää, joita esiintyy koulussa paljon. Lapsia ei kuulla heitä koskevissa päätöksissä.

KÄÄNTYNEITÄ opettajia ja muita henkilökunnan edustajia voidaan syrjiä työnjakoon liittyvissä kysymyksissä. Määräaikaisen työntekijän työsuhdetta ei uusita iän takia.

USKONNOLLISIIN JA VAKAUMUKSELLISIIN RYHMIIN kuuluvat oppilaat saavat usein poikkeusjärjestelyjä, jotka voivat aiheuttaa närää muissa oppilaisissa. Uskonnottoille ja vähemmistöuskontoihin kuuluville lapsille ei aina järjestetä vaihtoehtoista ohjelmaa koulun uskonnollisten tapahtumien aikana. Vaatetusta ja muita uskoon liittyviä seikkoja pidetään esteenä koulunkäynnille kun ne eivät sitä ole. Uskonnolliset

vähemmistöt voivat kohdata kiusaamista koulussa uskontonsa vuoksi.

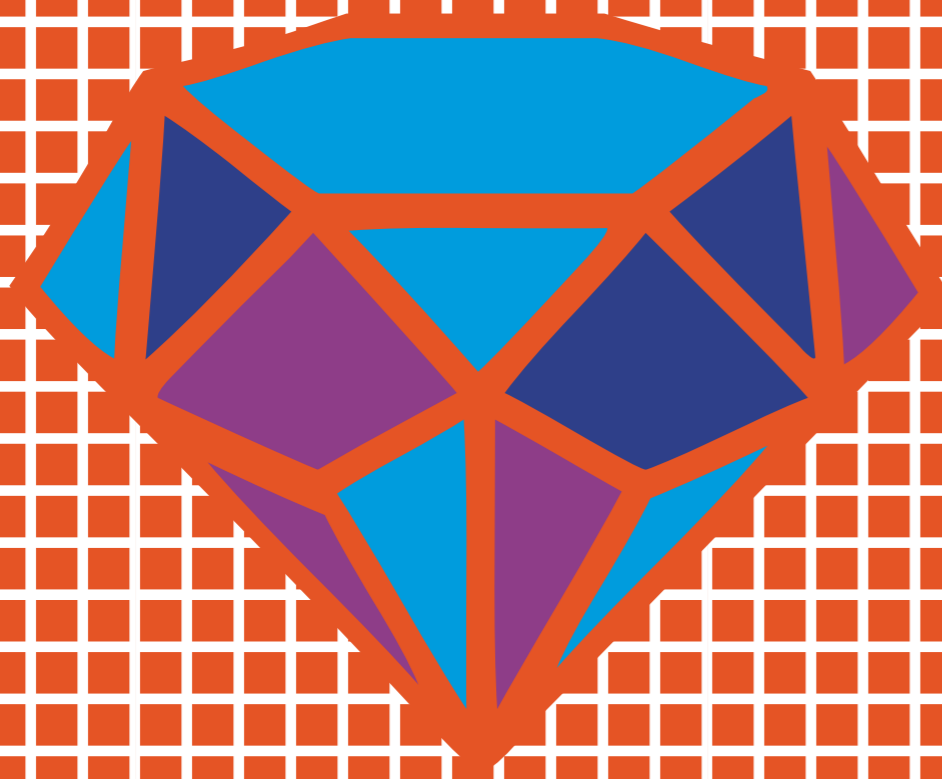
SUKUPOOLEEN liittyvää syrjintää voi koulussa esiintyä esimerkiksi siten, että opettaja suosii tyttöjä puheenvuorojen jakamisessa. Poikien oppimistulokset ovat keskimäärin heikompia kuin tyttöjen. Toisaalta tyttöjen osaamista usein arvioidaan ankarammin ja pojat saavat osaamistaan parempia arvosanoja. Työiltä odotetaan enemmän työtä. Poikia ja tyttöjä voidaan ohjata stereotyyppisiin koulutus- ja ammattivalintoihin. Oppilaisiin kohdistuu koulussa usein myös seksuaalista häirintää.

SUKUPOOLIVÄHEMMISTÖIHIN kuuluvien nuorten identiteettiä ei oteta todesta koulussa. Esimerkiksi kouluterveydenhuollossa ei osata kohdata sukupuoli-identiteettiin liittyviä kysymyksiä. Sukupuolivähemmistöihin kuuluvien lasten kiusaaminen on muita yleisempää ja puuttuminen vähäisempää.

Lähteet: Oikeusministeriö 2016, Jauhola & Vehviläinen 2015.

TOINEN ASKEL

KOKO YHTEISÖN OSALLISTAMINEN

Sekä yhdenvertaisuus- että tasa-arvolakien mukaan oppilaiden ja opiskelijoiden on voitava osallistua suunnitelman laatimiseen. Yhdenvertaisuuslaki edellyttää myös oppilaiden huoltajien osallistamista yhdenvertaisuussuunnitelmaprosessiin. Perusopetuksen ja lukion opetussuunnitelman perusteet vahvistavat oppilaitosyhteisön roolia aktiiviseen kansalaisuuteen kasvamisessa. Uudessa OPS:ssa osallisuuden edistäminen onkin vahvasti sisäänkirjoitettuna oppilaitoksen kasvatustehtäväksi. Kun päätös yhdenvertaisuussuunnitelman laatimisesta on tehty, sovitaan aluksi vastuuhenkilöt ja mietitään, millä tavoin koko oppilaitosyhteisö saadaan mukaan suunnitelman laatimiseen ja kaikkien näkemykset saadaan kuulluksi. Prosessin aloittamisesta myös tiedotetaan yhteisölle.

Osallistamisen tavoitteena on, että prosessi tuottaa uusia toimintatapoja. Kaikkien osallistumisen kautta pyritään saavuttamaan yhteinen visio siitä, millainen on aidosti yhdenvertainen oppilaitos, jossa jokainen voi olla oma itsensä. Osallistuminen edesauttaa sen ymmärtämistä, mitä syrjinnän ehkäisy ja yhdenvertaisuuden edistäminen tarkoittavat juuri omassa oppilaitoksessa. Osallistuminen vahvistaa näkemystä siitä, että yhdenvertaisuussuunnittelu on kaikkien yhteinen projekti ja motivoi kaikkia myös toteuttamaan yhdenvertaisuutta käytännössä.

Tärkeää olisi luoda keskusteleva koulukulttuuri, jossa ratkotaan yhdessä yhdenvertaisuuden ongelmia ja laaditaan yhteiset säännöt.

3.1. Suunnittelutyöryhmän perustaminen

Suunnittelutyötä varten kannattaa perustaa yhdenvertaisuustyöryhmä, jossa on henkilökunnan edustajien lisäksi myös oppilaita tai opiskelijoita. Työryhmän kokoonpanossa on hyvä huomioida moninaisuus, jotta ryhmässä olisi mahdollisuuksien mukaan eri-ikäisiä, eri sukupuolia sekä etnisiä ja muita vähemmistöjä edustavia jäseniä. Muistatehan myös kunnioittaa sitä, että kaikki eivät halua tuoda omia henkilökohtaisia kokemuksiaan osaksi yhteisön kehittämistyötä.

On tärkeää varmistaa, että työryhmällä on riittävästi tietoa yhdenvertaisuudesta sekä eri syrjinnän perusteista ja muodoista. Työryhmään voidaan kutsua myös yhteisön ulkopuolinen asiantuntija kertomaan yhdenvertaisuussuunnittelusta tai jonkin vähemmistöryhmän kohtaamasta syrjinnästä kouluissa. Esimerkiksi sukupuolivähemmistöön kuuluva opettaja tai oppilas ei välttämättä halua puhua omista syrjinnän kokemuksistaan koulussaan. Metropolia-ammattikorkeakoulussa suunnitelman tekoon otettiin mukaan opiskelijajärjestö Samok sekä vähemmistöryhmiä edustavia kansalaisjärjestöjä: vammaisjärjestö Kynnys ja seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen oikeuksia ajava Seta. Myös uusi perusopetuksen opetussuunnitelma kannustaa oppilaitosten ja järjestöjen yhteistyöhön. Yhdenvertaisuussuunnittelu on luonteva tapa tuoda järjestöjen asiantuntemus osaksi koulun kehittämistyötä.

VINKKI LUKIOSTA

Helsingin Resson lukiossa, Helsingin normaalilyseossa sekä Kouvolan yhteiskoulun lukiossa työryhmässä oli rehtori- ja opettajakunnan edustajien lisäksi mukana oppilaita, jotka osallistuivat aktiivisesti suunnitelman laadintaan ja toimeenpantoon. Normaalilyseossa oppilaat muokkasivat kyselyn kysymyksiä helpommin ymmärrettäviksi sekä auttoivat laatimaan toimintaohjeen syrjäntilanteita varten. Recessa opiskelijakunta teki ehdotuksia kehittämiskohteiksi.

VINKKI KORKEAKOULUSTA

Metropolia AMK:ssa opiskelijat ja henkilökunta saivat ottaa kantaa yhdenvertaisuussuunnitelmaan sähköisen portaalin kautta ja esittää kehitysehdotuksia valmiiseen luonnokseen oppilaitoksen hyvinvointiviikkojen yhteydessä. Korjausehdotukset otettiin huomioon lopullisessa suunnitelmassa.

VINKKI KAIKILLE

Pohjoissuomalaisessa Polaris-verkoston kuuluvassa koulussa vietettiin rauha-tee-mavuotta, jonka suunnitteluprosessi aloitettiin luokassa käydyistä keskusteluista. Oppilaskunnan hallituksen edustajat veivät keskustelussa esiin nousseet ideat työryhmään, johon osallistui myös opettajia. Oppilaskunnan hallitus oli mukana suunnitelman toteutuksessa pitkin vuotta. Prosessista tiedotettiin koko koululle julisteiden avulla. Samanlainen menetelmä voi sopia myös yhdenvertaisuussuunnitelman tekoon.

VINKKI AMMATTIOPISTOSTA

Oulun seudun ammattiopiston tasa-arvosuunnitelmaan on kirjattu, että oppilaitoksessa pyritään tiedottamaan aktiivisesti ja järjestämään keskusteluja oppilaitoksen tasa-arvotyöstä. Tavoitteena on synnyttää yhteistä ymmärrystä siitä, millainen on tasa-arvoinen oppilaitos, mikä edistää yhdenvertaisuutta ja mikä on ei-hyväksyttävää käytöstä.

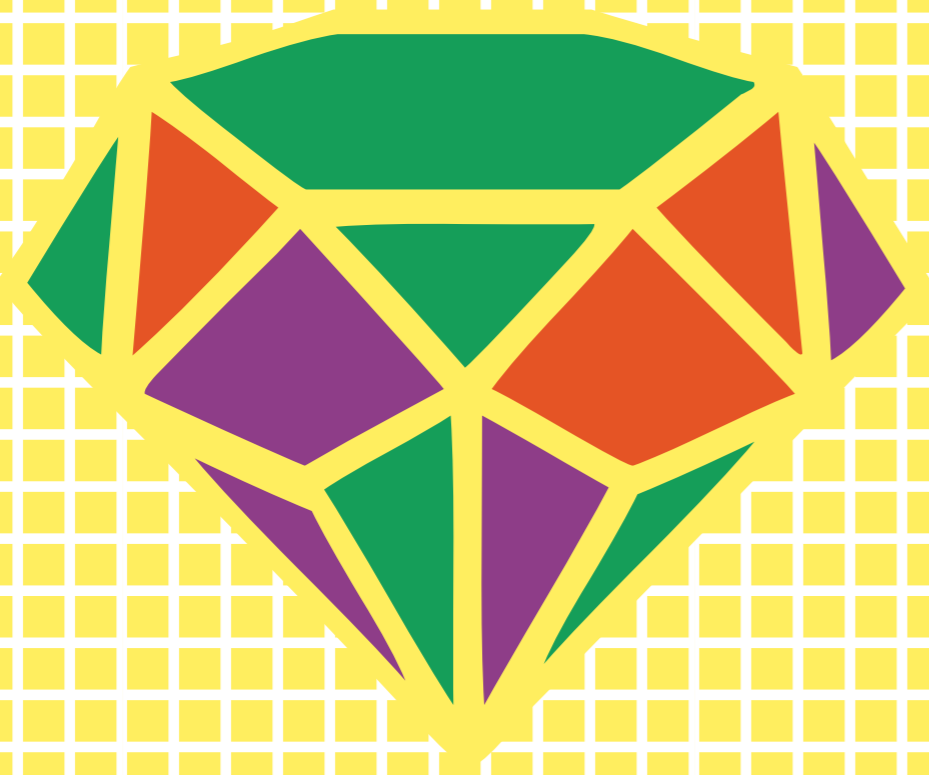
3.2. Menetelmiä osallistamiseen

Yhdenvertaisuussuunnitelmaa tehtäessä opettaja voi kokeilla erilaisia pedagogisia keinoja saadakseen kaikki mukaan kehittämään yhteisöään. Eri oppiaineet ja monialaiset oppimiskokonaisuudet tarjoavat erilaisia tapoja hyödyntää oppilaiden osaamista ja osallistaa heidät yhdenvertaisuussuunnitelman kaikkiin vaiheisiin. Koko koulun yhteiset, yhdenvertaisuuskysymyksiä käsittelevät teemapäivät ovat myös toimivaksi todettu keino osallistaa mahdollisimman monet mukaan suunnitteluprosessiin heti sen alkuvaiheessa. Kun syrjinnän ehkäisystä ja yhdenvertaisuudesta keskustellaan yhdessä julkisesti, se lisää luottamusta koulu yhteisössä siihen, että syrjintä otetaan vakavasti ja siihen myös puututaan. Suunnitelmaa tulee käsitellä myös vanhempainilloissa sekä opettajien kokouksissa.

Käytännön esimerkkejä osallistamisesta yhdenvertaisuustilanteen selvittämiseen on sivulla 21.

KOLMAS ASKEL

OPPILAITOKSEN YHDENVERTAISUUS- TILANTEEN SELVITTÄMINEN

Yhdenvertaisuussuunnitelman laatiminen aloitetaan lakisäätisellä oppilaitoksen yhdenvertaisuustilanteen selvittämisellä tai arvioinnilla. Keskeistä on selvittää **a) miten yhdenvertaisuus toteutuu oppilaitoksessa tällä hetkellä** ja **b) miten se voisi toteutua paremmin**. Selvityksen tavoitteena on saada realistinen ja aito kuva siitä, missä mennään ja tunnistaa esimerkiksi ongelmallisia osa-alueita tai ryhmiä, jotka ovat muita huomnommassa asemassa.

Selvityksen tekeminen on tarpeellista siksi, että syrjintää kokeneet henkilöt eivät aina halua nostaa kokemuksiaan esiin koulun arjessa. Selvityksen toteuttamisessa tuleekin kiinnittää huomiota siihen, että eritaustaiset ja etenkin syrjinnän vaarassa olevat oppilaat saavat äänensä kuuluviin. Toisaalta kenenkään ei tarvitse oman persoonansa tai identiteettinsä kautta osallistua prosessiin erityisen aktiivisesti, ellei hän itse niin halua. Esimerkiksi aiemmat syrjinnän kokemukset tai koulussa hiljaisesti sallittu häirintä tai nimittely voivat johtaa arkuuteen osallistua yhdenvertaisuutta käsittelevään prosessiin. Tärkeää on, että kaikki ymmärtävät, mistä syrjinnässä ja yhdenvertaisuudessa on kyse sekä millaisia valtakanteita ja normeja koulussa pidetään yllä tiedostamatta.

Selvitykseen ei ole yhtä menetelmää. Muissa kuin alakouluissa suositellaan yhdenvertaisuuskyselyn teettämistä koko oppilaitokselle. Selvitysvaiheessa voidaan haastatella syrjinnän vaarassa olevia oppilaita sekä käyttää apuna tilastoja ja aiemmin tehtyjä kyselyjä ja selvityksiä. Voidaan hyödyntää myös muiden tahojen kuten opiskelijakuntien tai opiskelijoiden tekemiä selvityksiä yhdenvertaisuudesta tai teettää arviointi ulkopuolisena selvityksenä.

VINKKI ALKUUN

Nopea ja näkökulmia avaava johdatus aiheeseen on internetistä löytyvä Syrjimätömyystesti organisaatioille: <http://yhdenvertaisuus.finlex.fi/syrjimattomyystesti/>

MITÄ YHDENVERTAISUUSSELVITYKSESSÄ VOIDAAN ARVIOIDA?

Yhdenvertaisuuslain säätäjien mukaan tulisi arvioida esimerkiksi:

- Oppilaiden valintaperusteita
- Käytettävää oppimateriaalia
- Häirintää ja koulukiusaamista ehkäiseviä toimia
- Opetustilanteiden tasapuolisuutta
- Opintosuoritusten arviointia
- Opettajien yhdenvertaisuusosaamista

SYRJINNÄN TUNNISTAMISEN ESTEITÄ

- Uskomus, että yhteiskunnassamme vallitsee kiistämätön tasa-arvo
- Helposti joukkoon sopivan henkilön on vaikea tunnistaa syrjintää muiden kohdalla
- ”Minä kyllä toimin yhdenvertaisesti, kohtelenhan kaikkia samalla tavalla!” → samankaltainen kohtelu ei riitä, vaan usein tarvitaan erityistoimenpiteitä eli positiivista erityiskohtelua
- ”Meidän oppilaitoksessa ei ole ongelmia vähemmistöjen kanssa, koska meillä ei ole ketään vähemmistöihin kuuluvia henkilöitä” → jokaisessa oppilaitoksessa on vähemmistöjä, vaikka ne eivät olisi selkeästi näkyvillä

4.1. Yhdenvertaisuuskysely

Hyvä keino saada kattavaa tietoa oppilaitoksen yhdenvertaisuustilanteesta on laatia kysely oppilaitoksen oppilaille tai opiskelijoille. Kysely menetelmänä sopii parhaiten yläkouluikäisille ja sitä vanhemmille. Kyselyn tuloksena saadaan helposti sekä tilastollista että laadullista tietoa ihmisten omista kokemuksista, mitä esimerkiksi tasa-arvolain perusteluissa on suositeltu. Toistamalla samaa kyselyä tietyin väliajoin voi seurata yhdenvertaisuuden edistymistä koulussa. Myös ulkopuolinen taho tai oppilaitoksen opiskelija voi toteuttaa kyselyn, esimerkiksi opintoihin liittyvänä harjoitustyönä.

On tärkeää, että kysely käsittelee eri syrjinnän muotoja ja eri syrjintäperusteita ja että se sisältää myös avoimia vastauksia. Avoimet vastaukset ovat hyvä keino saada selville syrjinnän syitä ja oppilaiden omia kokemuksia. Kaikkien syrjinnän vaarassa olevien pitäisi saada äänensä kuuluviin.

Kyselyä toteutettaessa tulee myös selittää, mitä keskeisillä käsitteillä, kuten tasa-arvolla, yhdenvertaisuudella ja syrjinnällä tarkoitetaan. Varmistetaan, että kysymykset ovat riittävän konkreettisia ja liittyvät oppilaiden arkitodellisuuteen. Etenkin nuoremmille oppilaille on myös tärkeää selkeästi ohjeistaa, mistä kyselyssä on kysymys. Kyselyyn voidaan liittää myös avoimia kysymyksiä koskien sitä, mitä oppilaat tai opiskelijat ylipäätään pitävät tärkeinä yhdenvertaisuuden kehittämiskohteita ja millaisia toimenpiteitä he itse näkisivät hyvinä.

Käytännössä kysely voidaan toteuttaa kätevästi sähköisesti esimerkiksi Wilmassa, Google Forms -kyselypohjan avulla tai nettialusta Kahootilla. Kyselyn voi myös tilata yritykseltä.

MALLEJA KYSELYN TOTEUTTAMISEEN:

- Yhdenvertaisuuskyselyn toteutukseen on malli netistä ladattavan, Sisäasiainministeriön julkaiseman *Oppia kaikille* -oppaan lopussa. (http://yhdenvertaisuus-fi-bin.directo.fi/@Bin/8c2ef0680d65bf7103df99573057175b/1452856360/application/pdf/303294/Oppia_kaikille.pdf)
- Tasa-arvokyselyn suunnitteluun on malli Opetushallituksen uuden *Tasa-arvotyö on taitolaji* -oppaan lopussa. (http://www.oph.fi/download/173318_tasa_arvotyö_on_taitolaji.pdf)
- Koulujen jo tekemiä tasa-arvo- ja yhdenvertaisuussuunnitelmia voi etsiä internetistä hakusanoilla ”yhdenvertaisuussuunnitelma” ja ”tasa-arvosuunnitelma”. Sivulla 46 on lista joidenkin suunnitelmien osoitteista.

VINKKI LUKIOSTA

Helsingin normaalilyseossa toteutettuun kyselyyn kuului sekä rasti ruutuun -kysymyksiä että avovastauksia. Kyselyssä kartoitettiin koulun toimintakulttuuria ja vuorovaikutusta, arviointia, ohjausta, oppimateriaaleja ja syrjinnän esiintyvyyttä ylipäätään. Kyselyssä kävi ilmi esimerkiksi, että osa oppilaista koki tyttöjä suosittavan puheenvuorojen jakamisessa ja että oppilaiden roolit saattavat vaikuttaa heidän kohteluunsa. Tähän kiinnitettiin huomiota suunnitelman toimenpideoiossa, jossa opettajille annettiin ohjeeksi mm. analysoida puheensa suuntautumista luokkatilassa, välttää tiedostamatonta suosimista ja pyytää oppilaita palautetta luokkatilanteiden yhdenvertaisuudesta. Kyselyn avoimissa vastauksissa esiin nousutta varallisuuteen perustuvaa syrjintää myös luvattiin käsitellä enemmän.

VINKKI LUKIOSTA

Kokkolan lukioiden tasa-arvosuunnitelma 2010 sisältää mallin sukupuolten tasa-arvoa koskevasta kyselystä. Kyselyssä käsitellään mm. tasa-arvoista kohtelua opetuksessa, ohjauksessa, luokan toiminnassa, opiskeluympäristöissä ja –menetelmissä, arvioinnissa ja oppimateriaaleissa. Se on suunnitelman liitteenä osoitteessa <http://kokwww.kokkola.fi/dynastia/kokous/KO-KOUS-3198-7-Liite-1.PDF>

4.2. Luokkakeskustelu ja muut osallistavat arvioinnin keinot

Yhdenvertaisuustilannetta kannattaa arvioida myös muilla tavoilla kuin kyselylomakkeella. Jos oppilaitoksella on olemassa jo relevanttia tietoa omista yhdenvertaisuuden haasteista, voidaan yhdenvertaisuusselvitys toteuttaa kevyemmin. Tärkeintä on saada selvityksen aikana esiin oppilaiden omia kokemuksia.

Hyvä menetelmä on luokissa toteutettava **teemaoppitunti**, jossa toiminnallisten harjoitusten avulla opitaan, mitä syrjintä ja yhdenvertaisuus tarkoittavat. Sen jälkeen voidaan esimerkiksi pitää **ohjattu keskustelu**, jossa kerätään oppilaiden kokemuksia syrjinnästä, näkemyksiä siitä, millaiseksi koulua halutaan kehittää sekä vinkkejä yhdenvertaisemman koulun aikaansaamiseksi. Oppilailta voi kerätä suoria toimintaehdotuksia koulun yhdenvertaisuussuunnitelmaa varten. Opettajat tai oppilaskunnan hallituksen edustajat vievät vinkit eteenpäin yhdenvertaisuustyöryhmään.

KESKUSTELUSSA VOIDAAN KYSYÄ ESIMERKIKSI:

- Kohdellaanko koulussa mielestäsi kaikkia oppilaita yhdenvertaisesti?
- Voitko olla oma itsesi koulussa ja vaikuttavatko toisten mielipiteet valintoihisi?
- Tunnetko olosi turvalliseksi koulussa?
- Millainen olisi mielestäsi yhdenvertainen koulu?

Ole oma itsesi ja anna toistenkin olla -Prezi voi toimia keskustelun tukena etenkin alakoululaisille: https://prezi.com/qn2mgyaif0vq/copy-of-ole-oma-itsesi-ja-anna-toistenkin-olla/?utm_campaign=share&utm_medium=copy

Unelmakoulu-harjoituksen avulla oppilaat voivat etsiä visiota siitä, millainen olisi kaikille paras koulu. Harjoituksessa leikataan lehdistä kuvia ja tekstejä ja kootaan aihetta kuvaava kollaasi. Yhdenvertaisuusteemasta myös **piirtää sarjakuvia** tai **ottaa valokuvia**, joiden avulla keskustellaan siitä, millaisia yhdenvertaisuuden ongelmia koulussa on. Oppilaat voivat myös **kirjoittaa esseen** aiheesta.

Oppilaita voidaan osallistaa selvityksen tekoon myös havainnoivien menetelmien avulla. Koulussa toistuvia arki-tilanteita voidaan videoida oppilaiden ja opettajien yhdessä analysoitaviksi, jotta voidaan tunnistaa stereotyyppisiä toimintatapoja ja piilevää syrjintää. Oppitunnilla voidaan kirjata ylös havainnot siitä, kuka saa puhutella tunnin aikana. **Videoinnin** ja **puhetilan arvioinnin** tavoitteena on tunnistaa stereotyyppisiä toimintatapoja ja piilevää syrjintää. Fyysistä ympäristöä arvioivan **karttahaarjoituksen** avulla voidaan myös selvittää, koetaanko eri koulun tilat turvallisiksi.

Videointiin, puhutilan arviointiin ja fyysisen ympäristön kartoitukseen löytyy ohjeet *Tasa-arvotyö on taitolaji* -oppaan s. 76 alkaen (http://www.oph.fi/download/173318_tasa_arvotyö_on_taitolaji.pdf).

4.3. Oppimateriaalien arviointi

Oppikirjat eivät aina ole opetussuunnitelman mukaisia eivätkä moninaisuutta ja yhdenvertaisuutta kunnioittavia. Siksi niiden sisältöä on tärkeää arvioida kriittisesti kautta linjan, esimerkiksi huomioimalla millaista kuvastoa, sanastoa ja esimerkkejä käytetään. Yhdenvertaisessa oppimateriaalissa tulisi nähdä moninaisuus positiivisessa valossa ja käyttää esimerkeissä myös vähemmistöjen edustajia. Sisällöissä tulisi käsitellä asioita myös vähemmistöjen kannalta, kuten romaniväestön historiaa Suomessa. On tärkeää ottaa oppilaat mukaan oppikirjojen ja muun oppilaitoksessa käytettävän oppimateriaalin arviointiin. Heiltä voi esimerkiksi kysyä vastaako heidän perheensä oppikirjojen kuvien perheitä.

Tarkastelussa tulisi arvioida, nostetaanko oppimateriaalissa esiin OPS:ssa keskeistä ihmisoikeusnäkökulmaa ja yhdenvertaisuutta. Tärkeää on, että oppimateriaaleissa monimuotoisuutta ja yhdenvertaisuutta tuodaan esiin läpileikkaavana teemana. Tämä tarkoittaa käytännössä esimerkiksi sitä, millaisissa rooleissa vähemmistöjen edustajat esiintyvät eri oppiaineiden kirjoissa. Oppimateriaalien asianmukaisuuden arvioinnissa auttavat **tarkastuslistat**. Keskeistä on kiinnittää huomio esimerkiksi käytettyihin kuviin ja esimerkkitarinoihin siltä kannalta, kuvastavatko ne yhteiskunnan moninaisuutta. Tärkeää on myös pohtia, millaisten ihmisten nähdään edustavan normia ja kenelle oppikirjat on suunnattu.

4.4. Esteettömyyskartoitus

Esteettömyyskartoituksen avulla varmistetaan, että oppilaitoksen tilat ovat saavutettavia myös erilaisista toimintarajoitteista kärsiville. Ohjeita esteettömyyskartoituksen tilaamiseen löytyy esimerkiksi Invalidiliiton julkaisusta *Rakennetun ympäristön esteettömyyskartoitus - Opas kartoituksen tilaajalle ja toteuttajalle*. http://www.invalidiliitto.fi/files/attachments/esteettomyysopas_low.pdf.

Fyysisen saavutettavuuden lisäksi on tärkeää kiinnittää huomiota myös psyykkiseen ja sosiaaliseen esteettömyyteen. Vinkkejä esteettömyyden arviointiin esimerkiksi opetusmenetelmien osalta löydät sivuilta 32.

4.5. Sukupuolivaikutusten arviointi

Jos oppilaitoksessa tehdään yhdistetty tasa-arvo- ja yhdenvertaisuussuunnitelma, toiminnan vaikutusta eri sukupuoliin voidaan arvioida SUVAUS-työkalun eli sukupuolivaikutusten arvioinnin avulla. Sukupuolivaikutusten arvioinnissa kannattaa ottaa huomioon myös sukupuolen moninaisuus.

TARKISTUSLISTA OPPIMATERIAALEIHIN

- Eri vähemmistöryhmiä on edustettuina.
- Vähemmistöjä ei käsitellä stereotyyppisesti, vaan realistisesti ja kunnioittavasti. Myös ryhmien sisäistä moninaisuutta tuodaan esiin. Esimerkiksi saamelainen voidaan esittää vaeltamassa tuntureilla pukeutuneena kansallispukuun, mutta myös jakkupuvussa it-firmassa. Saamelainen voi myös kuulua seksuaalivähemmistöön.
- Ennakkoluuloja eri vähemmistöryhmiä tai kulttuureja kohtaan ei vahvisteta.
- Materiaaleissa huomioidaan moninaisuus; suomalaista identiteettiä ja esimerkiksi perhemalleja ei käsitellä yksipuolisesti ja stereotyyppisesti.
- Moninaisuus huomioidaan myös esitetäessä ”tavallisia ihmisiä”.
- Esimerkiksi musiikin, kirjallisuuden ja historian materiaaleissa käsitellään myös vähemmistöryhmiä ja -kulttuureja
- Aineistot nostavat esiin miesten lisäksi myös naisten roolia esimerkiksi historiassa ja valottavat myös sukupuolen moninaisuutta.
- Aineistoissa käsitellään ihmisoikeuksia ja yhdenvertaisuutta sekä rohkaistaan puuttumaan syrjintään.
- Materiaaleissa rohkaistaan vaikuttamaan yhteiskunnallisiin epäkohtiin ja eriarvoisuuteen.

OHJEITA SUKUPUOLIVAIKUTUSTEN ARVIOINTIIN

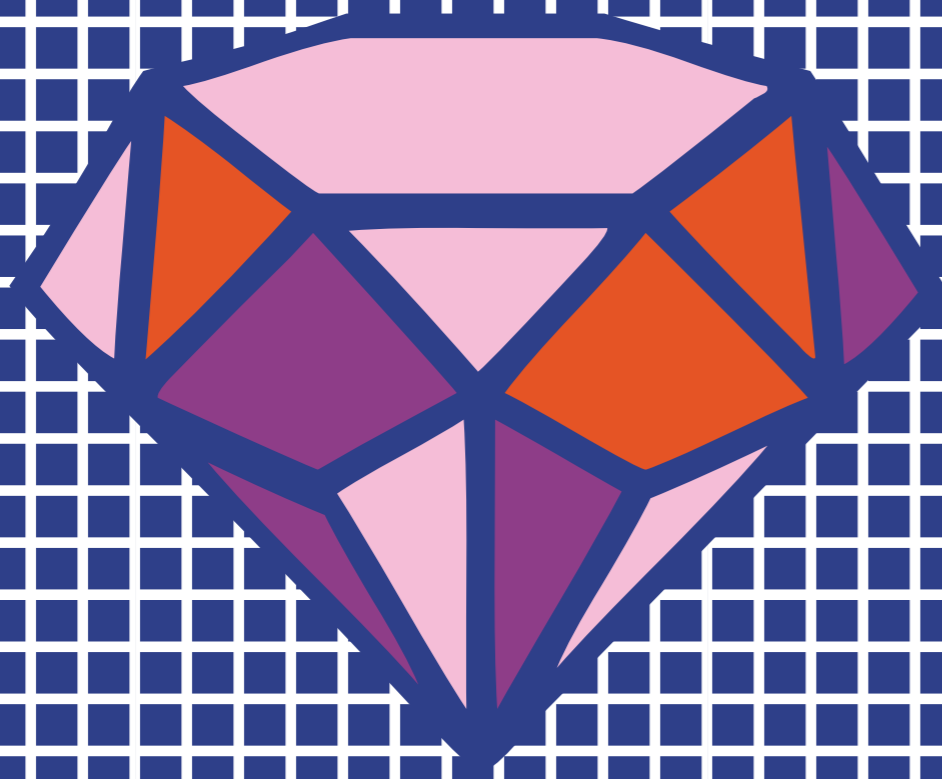
- Sosiaali- ja terveysministeriö on julkaissut nettisivuillaan kaksitoista ohjetta sukupuolivaikutusten arviointiin (<http://stm.fi/tasa-arvo/talousarviossa/sukupuolivaikutusten-arviointi>)
- Sosiaali- ja terveysministeriön pdf-muotoinen Hankkeen toteuttajan tarkistuslista (<http://stm.fi/documents/1271139/1332809/Hankkeen+toteuttajan+tarkistuslista+2009.pdf/0ab07727-3c81-4157-88a7-fdd-590bae7fc>)

PIENI KYSYMYSLISTA SELVITYSVAIHEEN AVUKSI

- Mitkä ovat suurimmat yhdenvertaisuuden esteet oppilaitoksesamme?
- Mitkä ovat tyypillisiä ongelmatilanteita?
- Miten yhdenvertaisuutta voitaisiin meillä kehittää?
- Millaisiin vähemmistöihin oppilaitoksessa kuulutaan ja miten tämä vaikuttaa ihmisten kohteluun?
- Onko nähtävissä ennakkoluuloja, syrjintää tai häirintää?
- Millaisilla toimenpiteillä ongelmia voitaisiin korjata?

NELJÄS ASKEL

YHDENVERTAISUUTTA EDISTÄVIEN TOIMIEN VALINTA

Tässä vaiheessa todetaan, mitkä ovat oppilaitoksen keskeisimpiä haasteita yhdenvertaisuuden toteutumisessa, millaiset tavoitteet halutaan yhdenvertaisuuden edistämiseksi asettaa ja kuinka paljon resursseja näihin on käytettävissä. Toimenpiteet valitaan kunkin oppilaitoksen omien, yhdenvertaisuusselvityksessä ilmenneiden tarpeiden mukaan. Selvityksessä on voitu esimerkiksi havaita, että oppilaitoksessa on jokin vähemmistöryhmä tai -ryhmiä, joiden tarpeita ei ole tarpeeksi huomioitu. Onko esimerkiksi esteettömyydessä tai maahanmuuttajaoppilaiden tukemisessa parantamisen varaa? Onko kiusaamisen ehkäisemiseen panostettu ja onko siihen puuttumiseen selkeä toimintamalli? Puhutaanko koulussa yhdenvertaisuudesta ja ihmisoikeuksista?

- On parempi keskittyä muutaman epäkohdan poistamiseen kuin yrittää ratkaista liian monta asiaa samanaikaisesti. Tämän kappaleen alaluvuissa on listattu kymmeniä eri näkökulmia ja kehittämistoimia. Pääset hyvin alkuun sillä, että mietit jokaisesta alaluvusta yhden tai kaksi toimenpidettä, jotka sopivat juuri sinun oppilaitokseesi. Oppaassa kerrotut toimenpiteet on tarkoitettu ajattelua avaamaan, ei suoraan malleiksi.
- Hyvä suunnitelma sisältää mitattavissa olevia päämääriä sekä pienempiä osatavoitteita, jotka helpottavat yhden-

vertaisuuden toteutumisen seuranta. Tavoitteiden onnistumisen seuranta varten kannattaa laatia kriteerejä.

- Suunnitelmassa päätettyjen toimenpiteiden tulee olla mahdollisimman konkreettisia ja todella näkyä koulun arjessa. Suunnitelmassa myös osataan priorisoida toimenpiteitä, aikatauluttaa ne järkevästi sekä huolehtia selkeästä vastuunjaosta. Myös seurantaan liittyvistä toimista sovitetaan.

Toimenpide voi olla esimerkiksi se, että kouluun hankitaan induktiosilmukka, että toiminnallisten oppimenetelmien käyttöä lisätään, että aineopettajat antavat säännöllisesti S2-opettajille listat uusista oppitunneilla käytettävistä sanoista tai että homotteluun puututaan aina.

Toimenpiteiden valinnassa voi edetä vaikka siten, että yhdenvertaisuustyöryhmä esittää ehdotukset toimenpiteistä yhdenvertaisuuden edistämiseksi ja sitten ne hyväksytään koulutuksen järjestäjän oman päätöksentekokäytännön mukaisesti. Lain mukaan oppilaiden tai opiskelijoiden tulee voida osallistua toimenpiteiden laadintaan ja myös huoltajia tulee kuulla. On hyödyllistä pyytää konsultointiapua suunnitteluun myös järjestöiltä ja muilta asiantuntijatahoilta.

Seuraavassa esitetään eri yhdenvertaisuuden osa-alueisiin liittyen keskeisimpiä huomioita otettavia asioita.

5.1. Opettajien ja oppilaiden yhdenvertaisuusosaaminen

Yhdenvertaisuuslain toteutumisen kannalta on tärkeää, että sekä opettajilla että oppilailla on riittävä yhdenvertaisuusosaaminen. Ammattitaidon ylläpitäminen liittyy keskeisesti myös opettajan ammattietiikkaan. Onkin keskeistä, että opettajat voivat saada riittävää täydennyskoulutusta yhdenvertaisuuteen liittyvistä teemoista.

Yhdenvertaisuuskoulutusta voidaan järjestää liittyen opetusmenetelmien yhdenvertaisuuteen, arviointiin, syrjinnän ehkäisyyn tai monimuotoisuusteemojen käsittelyyn. Keskeistä on, että opettajia varustetaan koulutuksen ja keskustelujen kautta tunnistamaan oppilaitoksensa yhdenvertaisuusongelmia. Yhdenvertaisuuden käsittelyä kannattaa liittää myös osaksi esim. virkaehtosopimuksen mukaisia koulutuspäiviä (VESO-päiviä) ja opettajainkokouksia.

- Hyviä ideoita yhdenvertaisuuskoulutukseen voi löytää *Erilaisuus sallittu* -oppaasta, jossa käsitellään monimuotoisuuteen perehdyttämistä suomalaisilla työpaikoilla: <http://yhdenvertaisuus-fi-bin.directo.fi/@Bin/dab4b232037ff35f-dcfdc41c58516a0b/1452513075/application/pdf/114952/erilaisuussallitu.pdf>
- MOD-koulutusohjelmassa eli Moninaisuus, oivallus ja dialogi -kursseilla perehdytään omaan identiteettiin, ennakkoluulojen syntymiseen sekä syrjinnän ja rasmin muotoihin. (<http://www.mod-koulutus.fi/>)
- Opettajien yhdenvertaisuuskoulutusta järjestää myös tämän oppaan tuottanut Rauhankasvatusinstituutti RKI ry, www.rauhankasvatus.fi.

Opettajien lisäksi myös opiskelijoiden on tärkeää tietää perusasiat yhdenvertaisuudesta. Monikulttuurisuuskasvatuksessa opitaan etenkin toiminnallisten harjoitusten kautta yhdenvertaisuudesta ja ihmisoikeuksista. Jos joku väittää, ettei hänellä ole ennakkoluuloja tai stereotyyppioita, todellisuudessa hän ei ole vain tullut niistä tietoiseksi. Monikulttuurisuuskasvatuksen tavoitteena on auttaa havaitsemaan ennakkoluuloja ja syrjintää ympäristössään, luoda empatiaa erilaisia ihmisiä kohtaan, haastaa puuttumaan syrjintään sekä vaikuttaa epäoikeudenmukaisuuden poistamiseksi. Monikulttuurisuuskasvatukseen löytyy internetistä runsaasti ideoita, **linkkejä järjestöjen tuottamiin materiaaleihin** ja ohjeita toiminnallisiin harjoituksiin.

- www.maailmankoulu.fi, globaali- ja kehityskasvatuksen tukipalvelu opettajille ja kasvattajille
- www.gloaalikasvatus.fi, järjestöjen innostavimmat globaalikasvatustekniikat ja kiinnostavimmat kouluvierailut
- www.ihmisoikeudet.net, materiaalia ihmisoikeuskasvatukseen

VINKKI KAIKILLE

Lappeenrannan teknillisessä yliopistossa järjestetään erilaisiin oppijoihin liittyvää koulutusta opettajille osana opettajankoulutusta ja yleistä yhdenvertaisuuskoulutusta. Metropolia AMK:ssa on varustettu opetushenkilökuntaa erilaisten oppijoiden kohtaamiseen opettajan oppaita tuottamalla.

VINKKI LUKIOSTA

Helsingin normaalilyseossa tasa-arvoa ja yhdenvertaisuutta käsiteltiin opettajien koulutuspäivässä, jossa yhtenä kouluttajana toimi tasa-arvovastaava. Teemaa käsiteltiin myös pienryhmätyöskentelyn avulla, jonka tulokset koottiin edu2.0-verkko-ympäristöön myöhempää käyttöä varten. Koulun kirjastoon on hankittu tasa-arvoa ja yhdenvertaisuutta koskevaa kirjallisuutta, jota opettajat voivat hyödyntää opetusta suunnitellessaan.

- Kaikki erilaisia, kaikki samanarvoisia -kampanjan globaalikasvatuksen menetelmä sivusto <http://www.alli.fi/palvelut/gloaalikasvatussivusto+keksfi/>
- *Compasito - Lasten ihmisoikeuskasvatuksen käsikirja* (https://unicef.studio.crasman.fi/pub/public/pdf/Compasito_SU_pdf_netiversio.pdf)
- Taksvärkki ry:n *Oikeesti! - Menetelmäopas lasten oikeuksien käsittelyyn kouluissa* (<http://www.taksvarkki.fi/oikeesti/taksvarkki-lastenopas-www.pdf>)
- Unicefin *Kaverina kaikille - Opettajan opas syrjinnän estämiseen* (https://unicef.studio.crasman.fi/pub/public/pdf/Kaverina_kaikille_2012.pdf)
- MLL:n *Tukari välittää - Tukioppilastoiminnan koulutusmateriaali erilaisuuden arvostamisesta* (<http://mll-fi-bin.directo.fi/@Bin/7eb44b15d4d71a2bbec-ba154850ce9/1452815291/application/pdf/1640012/Tukari%20v%C3%A4litt%C3%A4%C3%A4%20web.pdf>)

- Elävä kirjasto, menetelmä, joka kannustaa vuoropuheluun kielteisten ennakkoluulojen purkamiseksi (<http://www.alli.fi/kirjasto%20ja%20tietopalvelut/yhdenvertaisuus%20tietoa%20ja%20materiaalia/elava%20kirjasto>)

TOIMINNALLISIA HARJOITUKSIA YHDENVERTAISUUDEN EDISTÄMISEKSI

- Harjoitus kiusaamisen käsittelyyn *Compasito* s. 85–88 (https://unicef.studio.crasman.fi/pub/public/pdf/Compasito_SU_pdf_netiversio.pdf)
- Harjoituksia identiteetin käsittelyyn esim. tämän oppaan luku 2.3. ja Rauhankasvatusinstituutin rasisminvastainen *Vuosisatojen vaino* -opetusmateriaali s. 3 (<http://www.rauhankasvatus.fi/wordpress/wp-content/uploads/2013/03/Vuosisatojen-vaino-2015-nettiin.pdf>), Allianssin *Art against racism*-opetusmateriaali s. 72-74 (<http://primaper.fi/allianssi/muita-julkaisuja/aar/primaper/2>)
- Eri uskontoihin liittyvien ennakkoluulojen torjumiseksi voi hyödyntää katsomusten välistä dialogia, ks. *Askelia katsomusdialogiin*, s. 16-17 (<http://www.espoo.fi/download/noname/%7BDF80C1A2-4FAD-457C-9BE8-DACC-F0EB7A41%7D/59851>)

Järjestöjen edustajia voi kutsua kertomaan moninaisuuteen ja syrjinnän ehkäisyyn liittyvistä asioista. Esimerkiksi sateenkaarinuorille on tärkeää saada kannustavia vertaisiesimerkkejä.

TYÖPAJOJA TAI VIERAILUJA VOI TILATA JÄRJESTÖILTÄ

- Planin lapsen oikeuksien lähettiläät <http://gloaalikoulu.plan.fi/opettajille/ViewDocument.aspx?id=2412>
- Rauhankoulun toimintapäivät <http://www.rauhanliitto.fi/rauhankoulu/toimintap%C3%A4iv%C3%A4t>
- Seta <http://seta.fi/koulutus/>
- Suomen pakolaisapu <http://pakolaisapu.fi/?s=kouluvierailut>
- Suomen punainen risti: rasismiin puuttumisen treenikehä (<http://eirasismille.fi/sisalto/tilaa-treenikeh%C3%A4-0>) ja pakolaistelulta
- Unicef <https://www.unicef.fi/pyyda-vierailija/>

Monimuotoisuutta ja yhdenvertaisuutta on tärkeä käsitellä myös läpileikkaavana teemana. Keskeistä yhdenvertaisessa

opetuksessa on myös, että opettaja tuntee oppilaansa, arvostaa jokaista ja huolehtii kaikkien oppimisesta. Opettaja tukee oppilaan minäkuvaa ja samalla vahvistaa luokan yhteishenkeä.

5.2. Yhdenvertaisuus opiskelija-valinnoissa, suoritusten arvioinnissa ja opinto-ohjauksessa

Yhdenvertaisuuslain perustelujen mukaan suunnitelmassa on kiinnitettävä huomiota oppilaiden tai opiskelijoiden valintaperusteisiin sekä opintosuoritusten arviointiin. Myös opinto-ohjausta voidaan pitää keskeisenä koulun yhdenvertaisuuden osa-alueena.

5.2.1. Opiskelijavalinnat

Opiskelijavalinnoissa kaikilla opiskelijoiksi pyrkivillä tulee olla yhdenvertaiset mahdollisuudet osoittaa osaamisensa. Valintamenetelyssä tulee myös ottaa huomioon erilaisten hakijoiden tarpeet. Valintaprosessissa tulee esimerkiksi huomioida esteettömyys sekä yhdenvertaisuus jo viestinnästä alkaen. Valintoja voidaan myös kohdentaa vähemmistöihin yhtä pätevien hakijoiden kohdalla.

Useissa toisen ja kolmannen asteen oppilaitosten suunnitelmissa on tarkasteltu selvitysvaiheessa tilastoja eri väestöryhmien tai sukupuolten hakeutumisen eri aloille. Mahdollisiin selvityksissä havaittuihin vinoumiin tulee purettua myös itse toimenpiteissä. Tiettyjen ryhmien aliedustusta voidaan purkaa esimerkiksi heille kohdennetun viestinnän kautta sekä varmistamalla tiedotuksen esteettömyys. Valintojen yhdenvertaisuuden toteutumista voidaan myös jatkoissa seurata valintatilastojen avulla.

- Esteetön opiskelijavalinta -suositus ja opas löytyy sivulta <http://www.esok.fi/esok-hanke/suositukses>

5.2.2. Opintosuoritusten arviointi

Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteiden mukaan oppimisvaikeudet ja puutteellinen suomen kielen taito on otettava huomioon oppilaiden arvioinnissa ja näyttötilanteissa. Suoritusten arviointia on siis eriytettävä. Tämä tarkoittaa esimerkiksi sitä, että kokeessa tarjotaan riittävästi aikaa, tarvittaessa mahdollisuus suulliseen näyttöön, teknologian hyödyntämiseen kokeen suorittamisessa sekä apuvälineiden ja avustajan käyttöön.

Arvioinnissa tulee OPS:n mukaan myös käyttää monipuolisia menetelmiä etenkin niiden oppilaiden kohdalla, jotka eivät pysty riittävästi osoittamaan osaamistaan perinteisen kokeen avulla. Opetushallituksen mukaan kokeen lisäksi hyviä tapoja osoittaa osaamista ovat portfolio, oppimispäiväkirja ja sanaston laatiminen. Kokeen menetelminä voidaan myös käyttää asioiden nimeämistä, tiedon järjestämistä ja avainsanojen muistamista.

5.2.3. Opinto-ohjaus

Tutkimusten mukaan yksi oppilaitosten yhdenvertaisuushaasteista on oppilaanohjaus. Etenkin maahanmuuttajien, romanien ja vammaisten nuorten kohdalla on olemassa riski, ettei yksilön vahvuuksien mukainen opinto- tai ammatinvalinnanohjaus toteudu, vaan oppilaita ohjataan stereotyyppisesti.

Opiskelijoiden tai oppilaiden ohjaukseen tulisi siksi varata riittävät resurssit. Etenkin syrjinnän vaarassa olevien nuorten tukemiseen työelämäyhteistyössä tulisi kiinnittää huomiota ja varmistaa, että nuoret saavat monipuolisen kuvan eri uramahdollisuuksista. Ohjauspalvelujen tulee olla kaikkien saatavilla ja kohdella kaikkia yhdenvertaisesti. Opinto-ohjaajien koulutuksessa tulisi varmistaa, että heillä on kyky auttaa eri vähemmistöryhmiin kuuluvia nuoria.

VINKKI TOISEN JA KORKEASTEEN OPPILAITOKSIIN

Lappia-koulutus kuntayhtymässä kiinnitetään opiskelijavalinnoissa huomiota siihen, että tietyllä alalla vähemmistönä olevan sukupuolen edustajia hakeutuisi opiskelijoiksi. Tähän pyritään muokkaamalla opinto- ja valintaoppaita ja muuta opiskelemaan pyrkiville jaettavaa informaatiota siten, ettei se tuottaisi sukupuolisidonnaisia mielikuvia. Lisäksi valintakokeiden laadinnassa ja tarkistamisessa toimii eri sukupuolten edustajia. Valintakokeysmysten ja valintakriteerien valinnassa pidetään huolta, etteivät ne syrji sukupuolen perusteella.

VINKKI KAIKILLE

Vakka-Suomen musiikkiopistossa tarjotaan pääsykokeissa erityistarpeita omaaville hakijoille pidempi vastausaika sekä mahdollisuus apuvälineiden käyttöön.

VINKKI TOISEN JA KORKEASTEEN OPPILAITOKSIIN

Edupoli-aikuiskoulutuskeskuksessa annetaan opiskelijavalinnoissa etusija vähemmistösukupuolen edustajalle, jos kaksi hakijaa on yhtä päteviä.

VINKKI KAIKILLE

Lappeenrannan teknillisen yliopiston yhdenvertaisuussuunnitelmassa esitetään ehdotus, että tenttipaperit voisi teknologian salliessa palauttaa myös ilman nimeä, käyttäen tunnisteena ainoastaan opiskelijanumeroa. Tällainen käytäntö voisi edistää suoritusten arvioinnin yhdenvertaisuutta esimerkiksi sellaisten oppilaiden kohdalla, joiden nimi saattaa herättää ennakkoluuloja liittyen opiskelijan oletettuun kulttuuri- tai kielitaustaan.

VINKKI KAIKILLE

Järvenpään lukion tasa-arvo- ja yhdenvertaisuussuunnitelmassa pyritään aktiivisesti edistämään sukupuolten tasa-arvon näkökulmaa oppilaiden ammatinvalintapäätöksissä. Suunnitelmassa päätetään, että kun koululle tulee puhumaan eri ammattialojen edustajia, mahdollisuuksien mukaan kutsutaan eri sukupuolien edustajia alalta. Lisäksi opiskelijoita pyritään oma kiinnostus huomioiden kannustamaan myös omalle sukupuolelle epätyypillisille aloille.

VINKKI TOISEN JA KOLMANNEN ASTEEN OPPILAITOKSIIN

Monik ry:n koordinoimassa ja Uudenmaan ELY-keskuksen rahoittamassa Urax-työhönvalmennushankkeessa luotiin syrjinnän vaarassa oleville nuorille yritysyrityskontaktteja. Usein maahanmuuttajataustaisen nuorten työllistymisen haasteena on juuri verkostojen ja yritysyrityskontaktien puute. Vastaavanlaisia hankkeita olisi hyödyllistä toteuttaa myös oppilaitosympäristössä vastaamaan maahanmuuttajanuorten ja muiden vähemmistöjen kohtaamiin haasteisiin työelämään siirtymisessä.

<http://www.nuortenhyvinvointikertomus.fi/kokemustieto/aktiivinen-kansalaisuus/access-hanke-innosti-monikulttuurisia-nuoria-vaikuttamaan>

5.3. Syrjinnän vaarassa olevien oppilaiden tarpeiden huomiointi

Yhdenvertaisuuslain mukaan oppilaitoksen toiminnan on oltava muodollisesti yhdenvertaista. Ketään ei siis saa kohdella muita huonommin esimerkiksi arvosanojen antamisessa vain siksi, että hän kuuluu johonkin vähemmistöön. Syrjintä voi ilmetä oppilaitoksessa kuitenkin myös välillisenä syrjintänä. Esimerkiksi sääntö, joka kieltää huivin luokkahuoneessa on näennäisen yhdenvertainen, mutta tosiasiasyynä syrjii muslimioppilaita. Siksi muodollinen yhdenvertaisuus ei riitä, vaan oppilaitoksen on pyrittävä myös tosiasialliseen yhdenvertaisuuteen. Tämä tarkoittaa opetuksen järjestämistä tavalla, joka ottaa paremmin huomioon syrjinnän vaarassa olevien oppilaiden ja opiskelijoiden tarpeet esimerkiksi tukemalla kielitaitoa, huomioimalla seksuaaliset ja sukupuolivähemmistöt sekä turvaamalla esteettömyys ja oikeus omaan uskontoon tai vakaumukseen. Yhdenvertaisuuslain perustelujen mukaan juuri tämänkaltaiset toimenpiteet ovat keskeisiä oppilaitoksen yhdenvertaisuuden edistämiseksi.

5.3.1. Kieli ja kulttuuri

Kaikilla Suomessa asuvilla oppivelvollisuusikäisillä on oikeus saada perusopetusta. Opetuksen järjestäminen on kunnan vastuulla. Suomeen muuttaneille peruskouluikäisille tarjotaan usein vuoden verran valmistavaa opetusta, mutta aika ei kuitenkaan usein riitä opinnoissa tarvittavan kielitaidon saavuttamiseen. Syvällisen kielitaidon saavuttamisessa voi kestää 5–7 vuotta. Maahanmuuttajaoppilas tarvitseekin usein erityistä tukea yhdenvertaisten oppimismahdollisuuksien varmistamiseksi. Erityisen tuen tarjoaminen esimerkiksi koulunkäyntiavustajien avulla vaatii koululta resursseja.

Suomi toisena kielenä eli S2-opetus tarjoaa tärkeää tukea maahanmuuttajaoppilaille, mutta kieltä opitaan kaikkien oppiaineiden tunneilla. Jokainen aikuinen on kielellinen malli ja myös opettamansa oppiaineen kielen opettaja. Tätä korostetaan myös perusopetuksen opetussuunnitelmassa. Kielitietoisessa opetuksessa voidaan oppia kuvien, sanalistojen ja -korttien avulla, liikkuen, piirtäen ja erilaisten pelien ja leikkien kautta sekä yhdistämällä suomea ja omaa äidinkieltä.

KÄYTÄNNÖN KIELITIEOTOISUUSVINKKEJÄ OPPITUNNILLE

- Kerro oppilaille, mikä on tunnin otsikko ja kirjoita tunnin rakenne taululle.
- Kirjoita esille avainsanat ja kuva, joka selittää asiaa.
- Harjoitelkaa keskeisten käsitteiden ymmärtämistä. Tee käsitteet, jotka jäävät näkyville luokkaan. Toista avainsanoja ja -käsitteitä.
- Sisällytä tuntiin helppo puhetilanne, johon voi osallistua vähäisellä kielitaidolla.
- Kertaa tunnin lopussa opittu ja varmista, että myös suomea heikommin osaavat ovat ymmärtäneet ydintiedot ja -taidot.
- Mieti, mitkä verbit toistuvat usein kyseisen aineen opetuksessa ja mainitse niistä S2-opettajalle.

KIELITIEOTOISUUDEN PERIAATTEITA SEKÄ VINKKEJÄ ERI OPPIAINEIDEN KIELITIEOTOISEEN OPETUKSEEN

- *Kulttuuritaidon ja monikielisyyden viitekehys* -blogista 20 Vinkkiä esikouluikäisestä yhdeksännelle luokalle <https://frepafin.wordpress.com/language-grid-grade-0-9-maailmankansalaisen-kielipolku/language-grid-by-grade-finnish/>
- Vinkkejä kielitietoiseen opetukseen eri oppiaineissa Espoon kaupungin kielitietoisuuden opetuksen sivuilla http://www.espoo.fi/fi-FI/Paivahoito_ ja_koulutus/Perusopetus/Opetuksen_kehittaminen/Kieli_ ja_kulttuuritietoisuus/Kielitietoinen_opetus
- Kielitietoisuuden periaatteita ja tarkistuslistoja Opetushallituksen *Maahanmuuttaja opetusryhmässäni* -julkaisussa http://www.oph.fi/download/138123_Maahanmuuttaja_opetusryhmassani.pdf

Opetussuunnitelman mukaan koulun toimintakulttuurissa tulee edistää myös monikielisyttä tai *intrakulttuurisuutta*, jolloin eri kielten käyttö ja erilaiset kulttuurit ovat luonteva osa koulun arkea. Monikielisyttä voi edistää esimerkiksi eri kielten teemaviikoilla, jolloin kaikki oppivat tietyn kielen perustanastoa. Kulttuurisen moninaisuuden edistämiseen voi liittyä tiedon lisäämistä eri kulttuureista vaikkapa erilaisten teemapäivien avulla. Eri kulttuurien arvostusta edistämällä voidaan myös torjua maahanmuuttajaoppilaisiin kohdistuvaa kiusaamista. Teemapäivien tai -viikkojen järjestämisestä lisää sivulla 40.

Oppilaan oman identiteetin kehittymisen vahvistumiseksi on tärkeää myös tukea omaa kieltä ja kulttuuria esimerkiksi oman kielen opetuksen avulla. Oman kielen opetuksessa samoin kuin S2-opetuksen järjestämisessä tulee kuitenkin välttää segregoivia eli eristäviä käytäntöjä ja sitä, että oppilaat joutuvat olemaan poissa muiden aineiden tunneilta.

Toimiessaan kulttuuritietoisesti opettaja pyrkii huomioimaan oppilaan taustan opetuksessa ja opetusjärjestelyissä, mutta välttää tekemästä oletuksia. Kulttuuri ei ole muuttumaton kokonaisuus, vaan jokainen yksilö tulkitsee kulttuuria omalla tavallaan. Opettajan ei tarvitsekaan tietää kaikkea eri kulttuureista voidakseen toimia kulttuuritietoisesti, vaan tärkeää on avoin ja kunnioittava asenne ja valmius kysyä ja keskustella.

5.3.2. Sukupuoli ja seksuaalisuus

Jos koulussa yhdistetään yhdenvertaisuussuunnitelma ja tasa-arvosuunnitelma, täytyy suunnitelmassa ottaa huomioon muiden syrjintäperusteiden lisäksi myös sukupuoleen, sukupuoli-identiteettiin ja sukupuolen ilmaisuun liittyvä syrjintä. Tasa-arvolain mukaan suunnitelmassa tulee kiinnittää erityistä huomiota oppilas- tai opiskelijavalintoihin, opetuksen järjestämiseen, oppimiseroihin ja opintosuoritusten arviointiin sekä seksuaalisen häirinnän ja sukupuoleen perustuvan häirinnän ehkäisemiseen ja poistamiseen.

Tasa-arvolain mukaan koulutuksen järjestäjien on huolehdittava, että kaikilla sukupuolesta riippumatta on yhdenvertaiset mahdollisuudet koulutukseen ja että opetus ja oppimateriaalit tukevat tätä tavoitetta. Käytännön opetuksessa tämä tarkoittaa esimerkiksi puheenvuorojen jakamista tasa-arvoisesti ja stereotyyppisten sukupuoliroolien kyseenalaistamista. Sukupuoli ei myöskään saa vaikuttaa arviointiin, vaan samoja asioita edellytetään sukupuolesta riippumatta. Lisäksi koulujen tulee pyrkiä purkamaan sukupuolten välisiä oppimiseroja. Oppilaita rohkaistaan myös sukupuolelleen epätyypillisiin koulutus- ja uravalintoihin. Tasa-arvolain vaatimuksiin liittyy myös seksuaaliseen ja sukupuoliseen häirintään puuttuminen ja sen ennaltaehkäisy. Tavoitteena on, että kaikki tuntevat olonsa turvalliseksi.

Tasa-arvolaki kieltää myös sukupuoli-identiteetistä tai sukupuolen ilmaisusta johtuvan syrjinnän. Sukupuolivähemmistöihin kuuluvien eli esimerkiksi trans- tai intersukupuolisten nuorten yhdenvertaisuutta voidaan edistää koulussa siten, ettei oppilaita ryhmitellä sukupuolen mukaan ilman erityistä perustetta. Huolehditaan, että oppilaitoksissa on myös sukupuolittamattomia wc-tiloja ja myös lomakkeissa pyritään huomioimaan enemmän kuin

kaksi sukupuolta. Sukupuolen moninaisuuden huomioimiselle koulussa on edellytyksenä myös riittävä tietoisuus asiasta.

Yhdenvertaisuuslain mukaan oppilaitosten tulee puuttua myös seksuaalisesta suuntautumisesta johtuvaan syrjintään. Seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvat eli sateenkaarinooret ovat oppilaitoksissa usein muita alttiimpia kiusaamisella ja häirinnälle, kuten loukkaaville vitseille ja ”homottelulle”, mihin opettajat eivät aina osaa tai halua puuttua. Kiusaamiseen puuttumisen lisäksi olisi tärkeää puuttua myös kiusaamisen taustalla vaikuttaviin syrjiviin normeihin, aina opettajainhuoneesta lähtien.

Koululaitoksella on keskeinen rooli normien ylläpitäjänä. Normit ovat oletuksia siitä, millaisia ihmiset ovat ja miten heidän tulisi käyttäytyä. Joskus normit voivat olla stereotyyppioita ylläpitäviä ja syrjiviä ja ne näkyvät esimerkiksi oppimateriaaleissa, opettajien käyttäytymisessä ja oppilaiden välisessä kanssakäymisessä. Normikriittisyys tarkoittaa syrjiviä rakenteiden ja normien kyseenalaistamista. Sen avulla opettaja voi kunnioittaa oppilaiden yksilöllisyyttä ja ehkäistä syrjintää.

Yksi vaikutusvaltaisimpia normeja on *heteronormi*, jolla tarkoitetaan oletusta heteroseksuaalisesta parisuhteesta ja laajemmin myös ihmisten luokittelua kahteen selkeästi erottuvaan sukupuoleen eli miehiin ja naisiin. Seksuaali- tai sukupuolivähemmistöön kuuluvaa nuorta voi tukea välttämällä opetuksessa heteronormatiivisuutta ja pyrkimällä inklusiivisuuteen. Esimerkiksi parisuhteesta puhuttaessa voi puhua kumppanista miehen ja vaimon sijaan. Tärkeää on myös käsitellä eksplisiittisesti seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjä. Moninaisuutta ymmärtävä ilmapiiri vaikuttaa, että nuori uskaltaa helpommin olla oma itsensä. Kasvattajan tulee myös kunnioittaa lapsen ja nuoren oikeutta määrittellä itse oma identiteettinsä sekä antaa tilaa tämän kasvulle.

Myös oppilashuollon henkilökunnalla, esimerkiksi terveydenhoitajalla olisi tärkeää olla osaamista sateenkaari- nuorten kohtaamiseen, jotta nuoret voivat saada yhdenvertaisesti apua kasvuunsa ja terveyteensä liittyvissä kysymyksissä. Käytännön ehdotuksia sateenkaariperheiden huomioimiseen koti-koulu-yhteistyössä on sivuilla 38–39.

5.3.3. Uskonto ja vakaumus

Yhdenvertaisuuslaki kieltää syrjinnän uskonnon tai vakaumuksen perusteella. Perustuslaissa on turvattu myös uskonnon ja omantunnon vapaus, mihin liittyy sekä positiivinen että negatiivinen aspekti.

Positiiviseen uskonnonvapauteen kuuluu esimerkiksi oikeus oman uskonnon opetukseen, jonka tulisi toteutua yhdenvertaisesti. Oman uskonnon opetuksella on tärkeä merkitys erityisesti uskonnollisiin vähemmistöihin kuuluvien nuorten identiteetin tukemisessa. Perusopetuslain mukaan oman uskonnon opetusta tulee järjestää, jos ryhmään tulee vähintään kolme oppilasta. Eriarvoisuus voi kuitenkin tulla näkyviin monissa käytännön järjestelyissä, kuten pienryhmäisten uskontotuntien sijoittumisena kauas omasta koulusta sekä tuntien sijoittelusta johtuvana koulupäivän raskautena.

Negatiiviseen uskonnonvapauteen taas kuuluu oikeus olla osallistumatta omantunnon vastaiseen uskonnonharjoitukseen. Kouluissa varsinaisiksi uskonnollisiksi tilaisuuksiksi lasketaan jumalanpalvelukset, uskonnolliset päivänavaukset ja esimerkiksi ruokarukoukset. Koulun tulee tietää näistä tilaisuuksista ajoissa ja järjestää niiden ajaksi korvaavaa toimintaa niille oppilaille, jotka eivät niihin osallistu.

Suomalaiset kouluperinteet ja luterilainen kulttuuri ovat yhteenkietoutuneita. Sillä voi olla segregoivia eli eristäviä vaikutuksia, jos muut kuin luterilaiset joutuvat jäämään pois yhteisestä toiminnasta. Valtaväestöstä poikkeavat uskonnolliset ja vakaumukselliset ryhmät kohtaavat koulussa usein myös ennakkoluuloja. Uskonnollisen yhdenvertaisuuden lisäämiseksi kouluissa olisikin hyvä pyrkiä analysoimaan uskontoon liittyviä toimintatapoja ja niiden vaikutuksia.

Joissakin kouluissa asia on ratkaistu siirtämällä esimerkiksi uskonnolliset päivänavaukset osaksi uskonnon tunteja tai poistamalla ne kokonaan. Toinen tapa purkaa segregoivuutta on muokata yhteisten juhlien kuten joulujuhlien sisältöä niin, että kaikki kokevat sen omaa vakaumustaan kunnioittavaksi iloiseksi tapahtumaksi.

Myös muiden kuin kristillisten juhlaperinteiden huomioon ottaminen koulussa tukee yhdenvertaisuutta sekä vähemmistöön kuuluvien oppilaiden identiteetin kehitystä. Opettaja voi keskustella luokassa muslimien tai hindujen juhlista, vaikka koulussa ei olisikaan näihin uskontokuntiin kuuluvia. Silloin voi katsoa esimerkiksi Youtubesta videoita holi-juhlinnasta Intiassa tai kuvaa Mekasta eri aikoina.

Eri uskontoja ja vakaumuksia tulee ottaa huomioon myös useissa muissa koulukäytännöissä, kuten ruokatarjoilussa, opetuksessa ja viestinnässä. Myös lomajärjestelyissä ja koulun aikatauluissa olisi hyvä olla jouston varaa esimerkiksi rukoushetkien mahdollistamiseksi. Koulun voidaan järjestää myös tiloja hiljentymiselle. Opettajan ei kuitenkaan tarvitse tietää kaikkea eri uskonnoista, sillä jokainen yksilö ja perhe tulkitsee uskontoa omalla tavallaan. Tärkeää on uskaltaa kysyä olettamisen sijaan.

VINKKI KAIKILLE

Ressun lukion tasa-arvosuunnitelmassa selitetään laajasti, mitä sukupuoli-identiteetillä ja sukupuolen ilmaisulla tarkoitetaan: ”Sukupuoli-identiteetillä tarkoitetaan tasa-arvolaisa henkilön kokemusta omasta sukupuolesta. Sukupuoli-identiteetti on aina yksilöllinen, eikä se välttämättä ole sama kuin henkilölle syntymässä määritelty sukupuoli. -- Sukupuolen ilmaisulla tarkoitetaan tasa-arvolaisa sukupuolen tuomista esiin pukeutumisella, käytöksellä tai muulla vastaavalla tavalla. -- Transsukupuolisista henkilöistä, transgendereistä ja transvestiiteista käytetään toisinaan yleiskäsitettä transihmiset.”

VINKKI KAIKILLE

Helsingin nuorisoasiainkeskuksen suunnitelmassa pohditaan muun muassa, tarvitseeko työntekijän aina tietää toimintaan osallistuvan nuoren sukupuoli.

Lisää vinkkejä normitietoisuuden toteuttamiseen löydät esimerkiksi normikriittisestä Älä oleta – Normit nurin! -oppimateriaalista: <http://normit.fi/wp-content/uploads/2013/06/AlaOletaNormitnurin.pdf>

Paljon vinkkejä ja materiaalia sateenkaari- nuorten kohtaamiseen löytyy Setan sivuilta. Siellä on erityisesti kouluihin tarkoitettu Moninaisuus mahtuu kouluun – vinkkejä lhbt-sensitiiviseen opetukseen -opettajanmateriaali, Moninaisuus on meissä -dvd ja tähän liittyvä opettajan tukimateriaali sekä esimerkiksi sukupuolisesta moninaisuudesta kertovia satuja. Setalta voi tilata myös kouluvierailijoita. <http://seta.fi/materiaali/>

VINKKI KAIKILLE

Edupolissa on perustettu opiskelijoiden taukutilojen yhteyteen hiljentymishuoneita. Näiden tarkoituksena on ottaa paremmin huomioon eri vähemmistöuskontoihin kuuluvien opiskelijoiden tarpeet ja toteuttaa siten positiivista uskonnonvapautta.

VINKKI KAIKILLE

Järvenpään lukiossa tiedotetaan etukäteen seurakunnan pitämistä aamunavauksista. Aamunavausten samoin kuin esimerkiksi pääsiäishartauden aikana kirkkoon kuulumattomilla on mahdollisuus oleskella lukusalissa.

VINKKI KAIKILLE

Helsingin Jakomäen ala-asteen kuudennen luokan opettaja on tuonut erilaisten uskontojen pääjuhlat osaksi luokan arkea ja kysyy esimerkiksi eid-juhlan jälkeen oppilailta juhlasta samalla tavoin kuin joululoman jälkeen kysyy joululoman vietosta.

Ennakkoluuloja vähentää koulussa myös uskontodialogi, jossa erilaiset maailmankatsomukset ja uskonnot ovat avoimesti esillä. Uskontodialogin lähtökohtana on tehdä näkyväksi, että jokaisella ihmisellä on oma maailmankatsomuksensa, eikä sen perusteella tule syrjiä ketään. Myöskään uskonnosta vaikeneminen ei ole aidosti yhdenvertaista. Vinkkejä toiminnallisiin harjoituksiin uskonto- ja vakausdialogiin liittyen:

- Uskontojen ja katsomusten yhteisymmärrysviikon materiaalia varhaiskasvatuksesta lukioon <http://yhteisymmarrysviikko.fi/kasvatusmateriaaleja/>
- Askelia katsomusdialogiin -opettajan materiaali: http://www.espoo.fi/fi-FI/Paivahoito_ ja_koulutus/Perusopetus/Opetuksen_kehittaminen/Kieli_ ja_kulttuuritietoisuus/Katsomusdialogin_portaat
- Suomen Lähetysseuran Uskontodialogi-opetusmateriaali, http://suomenlahetysseura.fi/ls_fi/sivut/seurakunnille/aineistopankki/materiaalia_globalikasvatukseen/

5.3.4. Esteettömyys

Yhdenvertaisuuslain mukaan koulutuksen järjestäjän on tarvittaessa tehtävä kohtuulliset mukautukset, jotta vammaisen henkilö voisi saada koulutusta yhdenvertaisesti

muiden kanssa. Kohtuullisten mukautusten epäminen lasketaan uudessa laissa syrjinnäksi. Silti esteettömyys toteutuu oppilaitoksissa edelleen vaihtelevasti.

Esteettömyydellä ymmärretään usein rakennetun ympäristön muokkaamista sellaiseksi, että tiloihin on kaikkien helppo päästä.

- Fyysisellä ympäristöllä tarkoitetaan esimerkiksi luiskia, leveitä ovia, hissejä, madallettuja kynnyksiä ja koho-ohjaimia lattiassa.
- Liikkumista helpottavat myös hyvä valaistus ja opasteet.
- Kuulovammaisille ovat tärkeitä lisäksi tilojen kaikuvuutta vähentävät sisustusmateriaalit sekä magneettikentän välityksellä äänen suoraan kuulolaitteen vastaanottokelaan siirtävät induktiosilmukat.
- Lisäksi tarvitaan erityistiloja kuten esteettömiä WC-tiloja.

Esteettömyys viittaa kuitenkin fyysisen tason lisäksi myös psyykkiseen ja sosiaaliseen esteettömyyteen. Psykkinen esteettömyys tarkoittaa esimerkiksi ilmapiiriä, viestintää ja ohjauksen saatavuutta. Myös oppilaitoksen verkkosivuilla tulee huomioida esteettömyys. Psykkisellä esteettömyydellä voidaan viitata myös tietoihin, taitoihin ja kykyihin, joita henkilö tarvitsee voidakseen toimia yhdenvertaisesti muiden kanssa. Sosiaalinen esteettömyys taas tarkoittaa hyväksyvää ilmapiiriä ja asenteita, jotka mahdollistavat eri ryhmien yhdenvertaisen osallistumisen.

- Oppitunnilla vammaisten ihmisten oikeuksia voi käsitellä esimerkiksi Vammaiskumppanuus ry:n tuottaman *Oikeus Tulevaisuuteen* -oppimateriaalin avulla, joka käsittelee vammaisten ihmisten oikeuksia Suomessa ja maailmalla. <http://www.vammaiskumppanuus.fi/oikeus-tulevaisuuteen-oppimateriaali-vammaisten-oikeuksista-kehityksessa/>
- Myös opetusmenetelmissä tulee huomioida esteettömyys eri toimintakyvyn rajoitteista tai oppimisvaikeuksista kärsivien oppilaiden kohdalla. Katso tarkemmat vinkit sivulta 34.
- Eri oppimisrajoitteiden huomioon ottamiseksi opetuksessa on myös valmiita oppaita, jotka löytyvät esteetöntä opiskelua korkea-asteen oppilaitoksissa edistäneen ESOK-hankkeen sivulta. <http://www.esok.fi/esok-hanke/julkaisut/oppaat/>
- Lisätietoja opetusmenetelmien esteettömyydestä löytyy myös Ammattikorkeakoulu Centrian *Esteettömyysoppaasta*. <http://web.centria.fi/data/liitteet/b7b9951df2ae-4f9189ea005466060a12.pdf>

Rakennetun ympäristön esteettömyydestä ja esteettömyyskartoitukseen tilaamisesta löytyy tietoa esimerkiksi seuraavista julkaisuista ja sivustoista:

- *Esteettömyys kouluissa – opas suunnittelijoille ja henkilökunnalle* http://www.hel.fi/static/hkr/helsinkikaikille/kirjasto/Opas_esteettomyys_kouluissa.pdf
- Esteettömyystiedon keskuksen sivuilta, <http://www.esteem.fi/portal/>
- *Rakennetun ympäristön esteettömyyskartoitus* -oppaasta, http://www.invalidiliitto.fi/files/attachments/esteettomyysopas_low.pdf

VINKKI KAIKILLE

Lappeenrannan teknillisessä yliopistossa päätettiin laatia ”esteettömän opetuksen huoneentaulu”. Tähän kerätään kaikki asiat, joilla esteettömyyttä on helpointa edistää opetuksessa, kuten mikrofoneilla, kalvojen fonttikooalla, etukäteen jaettavilla kalvoilla.

VINKKI KAIKILLE

Edupolissa tehdään opiskelija-analyysi kunkin yksilöllisen opiskelutavan selvittämiseksi. Oppimisvaikeuksia opiskelijoita autetaan tukiopeutuksella. Myös kuraattori ja erityisopettajat tukevat heitä ohjaustoimenpiteillä. Maahanmuuttajat voivat saada tukiopeutusta suomen kielessä.

VINKKI KAIKILLE

Metropolia AMK:ssa on panostettu oppilaitoksen esteettömyyteen kaikilla eri osa-alueilla. Henkilökunnalle tuotetaan oppaita erilaisten oppijoiden kohtaamiseen. Rakennuksen kulureiteissä, ovissa ja sisustusratkaisuissa otetaan huomioon esteettömyys. Viestinnässä panostetaan saavutettavuuteen, esimerkiksi niin että nettisivujen sisällöistä on selkokieliset versiot, sivuilla on videoita tai ääninauhoja ja teksti on riittävän isoa. Opiskelijat voivat saada erityistä tukea valintaprosessissa, opetus- ja ohjaustilanteissa, oppimisympäristöissä ja tenteissä. Kyse voi olla yksilöllisistä opetusjärjestelyistä, opetusmateriaaleista tai yhteiskunnan kustantaman avustavan henkilön tai apuvälineiden käyttämähallisuudesta.

NÄIN VOIT HUOMIOIDA ERILAISIA OPPIMISVAIKEUKSIA

Lukivaikeudet:

- riittävä fonttikoko kalvoissa
- moniaistisuus, esim. tarinoiden kerronta asian selvittämiseksi
- oppilas voi käyttää apuvälineitä tunnilla, esim. nauhuria
- aineistoja saatavilla esteettömässä muodossa ja mahdollisesti muutenkin kuin kirjallisesti

Asperger:

- kommunikoidaan selkeästi ja konkreettisesti ja tehdään selväksi oppijakson tavoitteet
- ei kuormiteta liikaa aistikanavia, ärsykkeet minimoidaan

Mielenterveysongelmat:

- joustavat suoritusmahdollisuudet

Kuulovammaisuus:

- induktiosilmukkojen käyttö
- riittävä näkyvyys
- mikrofonin käyttö
- selkeä puhe
- materiaalit annetaan etukäteen kirjallisina tai tiedostomuodossa opiskelijalle ja tulkille
- tekstitys päällä videoita esitettäessä
- huolehdi tulkin sijoittumisesta ja tarvittavista apuvälineistä

Näkövammaisuus:

- riittävä fonttikoko, vähintään 12 pt, selkeä fonttityyppi
- kuvan ja tekstin asettaminen erikseen helpottaa hahmottamista
- puhu opetuksessa kaikki seikat, jotka näkyvät
- toimita materiaali ennakoon
- oppilaan apuvälineiden käyttö
- korvaavat tehtävät

Liikuntavammat:

- koulutilojen esteettömyys
- luokan esteettömyys, esim. säädettävät kalusteet tai erillinen pöytä ja tuoli
- oppilaalla voi olla avustaja ja apuvälineitä
- tallenteiden teko omaan käyttöön voi olla tarpeen

Lähde: Centria ammattikorkeakoulu 2012

5.4. Yhdenvertaisuus oppimateriaaleissa

Yhdenvertaisuussuunnitelmassa on aiheellista käsitellä opetusmateriaalien asianmukaisuutta moniarvoisessa yhteiskunnassa. Myös esimerkiksi perusopetuksen opetussuunnitelman perusteiden mukaan opetuksen tulee vahvistaa kulttuurisen moninaisuuden kunnioitusta sekä kasvattaa oppilaita ihmisoikeuksia kunnioittavaan maailmankansalaisuuteen. Oppikirjojen merkitys on keskeinen, sillä ne usein ohjaavat opetusta opetussuunnitelmaa enemmän. Stereotyyppisiä oppikirjoja on pidetty myös tärkeänä selityksenä negatiivisille asenteille. Helsingin normaalilyseon tasa-arvo- ja yhdenvertaisuussuunnitelmassa esimerkiksi kehoitetaan opettajia kiinnittämään huomiota oppimateriaalivalintoihin: ”Opetuksessa tulee jatkossakin kiinnittää huomiota oppimateriaalivalintoihin ja pyrkiä tekemään sukupuolisteoreettia näkyviksi.”

Oppikirjojen valikoima on kuitenkin kovin suppea ja aina opettaja ei löydä omasta mielestään riittävästi yhdenvertaisuuden periaatteita noudattavaa kirjaa oppiaineeseensa. Tällöin on hyvä tarkastella oppikirjojen sisältöä yhdessä oppilaiden kanssa ja keskustella avoimesti niihin sisäkirjoitetuista stereotyyppisistä näkökulmista. Opettaja voi myös luokkansa kanssa päättää nimetä kirjojen henkilöt uudelleen kuvaamaan paremmin oppilaiden todellisuutta tai kuvittaa kirjoja uudelleen yhdessä yhteiskunnan moninaisuus huomioiden. Vinkkejä työskentelyyn löydät myös luvusta 4.3.

Oppimateriaalien suhteen tulee muistaa myös erityisryhmien tarpeet kuten materiaalien esteettömyys, esimerkiksi riittävä fonttikoko. Oppimateriaaleista voidaan tarvittaessa hankkia myös erikielisiä versioita. Käytännössä tämä voi tarkoittaa esimerkiksi kansainvälisten organisaatioiden internet-sivustojen hyödyntämistä opetuksessa perinteisten suomalaisten oppikirjojen sijaan. Myös suomalaiset kansalaisjärjestöt tuottavat materiaalejaan nykyään useammalla Suomessa puhutulla kielellä.

Ohjeistuksen oppimateriaalien arviointiin voi kirjata myös itse yhdenvertaisuussuunnitelmaan, jos tätä vaihetta ei ole toteutettu jo yhdenvertaisuusselvityksen yhteydessä.

5.5. Yhdenvertaisuus opetusmenetelmissä

Yhdenvertaisuuslain perustelujen mukaan oppilaitosten on aiheellista kiinnittää suunnitelmassaan huomiota opetustilanteiden tasapuolisuuteen sekä syrjinnän vaarassa olevien ryhmien tarpeiden huomioon ottamiseen opetuksen järjestämisessä. Tämä tarkoittaa myös erilaisten oppijoiden huomioimista opetusmenetelmien valinnassa.

Tärkeä osa yhdenvertaista opetusta on **monipuolisten opetusmenetelmien käyttö**. Yhdenvertaisuutta edistävät etenkin tutkivaan oppimiseen kannustavat opetustavat, ongelmalähtöinen työskentely sekä ryhmäytymisen vahvistaminen. Tutkivalla oppimisella, draamamenetelmiä hyödyntämällä ja ryhmäliikunnalla voidaan lisätä myös eri väestöryhmiin kuuluvien oppilaiden välisiä tasa-arvoisia ja yhteistyöhön perustuvia kontakteja. Samaa tavoitetta tukee myös moninaisuutta käsittelevä lasten- ja nuortenkirjallisuus.

VINKKI KAIKILLE

Helsingin normaalilyseon yhdenvertaisuussuunnitelmaan on kirjattu vinkkejä opettajille siitä, miten esimerkiksi suunnata puhettaan. ”Jokaisen opettajan on tärkeää pohtia suhtautumistaan eri oppilaita kohtaan varsinkin opettaessaan suuria opetusryhmiä, joissa voi helposti tapahtua leimautumista / suosimista. Opettaja voi analysoida omaa liikkumistaan luokkatilassa (esim. minne päin rintamasuuntani on, keihin otan katsekontaktin) sekä kiinnittää huomiota siihen, tapahtuuko suosimista tiedostamattomasti.”

Yhdenvertaisuutta edistää myös monikulttuurisuuskasvatus, josta kerrotaan sivulla 29.

YHDENVERTAISUUTTA TUKEVIA MENETELMIÄ

Yhteistoiminnallinen oppiminen on hyvä menetelmä ryhmien välisten kontaktien lisäämiseksi. Esimerkiksi Jigsaw-menetelmää eli palapelitekniikkaa voidaan käyttää helposti eri oppiaineissa. Menetelmässä oppilaat perehtyvät asiantuntijaryhmissä aiheisiin ja sitten opettavat toisiaan uusissa ryhmissä.

Draamamenetelmät ovat hyvä väline yhdenvertaisuuskasvatukseen. Eläytyessään rooleihin oppilaat saavat omakohtaisen kokemuksen teemoista. Fiktiiviset roolit rikkovat myös luokassa omaksuttuja rooleja ja oppilaiden itseluottamus kasvaa. Hyviä harjoituksia oppimateriaaleissa *ABC-ensiaskeleet rauhankasvatukseen* s. 14-15 (<http://abc.rauhankasvatus.fi/>) ja *Art against racism* s. 84-85 (<http://primapaper.fi/allianssi/muita-julkaisuja/aar/primapaper/2>)

Lasten- ja nuortenkirjallisuus on vahva keino maailmankuvan laajentamiseen ja sen avulla lapsetkin voivat ymmärtää globaaleja ilmiöitä. Kirjallisuus voi toimia myös välillisen kontaktin tuottajana, jos kirja sisältää vaikkapa tarinan valtaväestöön ja vähemmistöön kuuluvan lapsen ystävyystyö.

Alla on tärkeimpiä kriteerejä yhdenvertaisuutta edistävän kaunokirjallisuuden valintaan:

- vähemmistöt kuvataan vahvoina ja itsenäisinä, ja ne ratkaisevat itse ongelmansa
- juoni, sanasto ja kuvitus kuvaavat hahmoja ja kulttuuria neutraalisti, eivätkä sisällä negatiivisia stereotyyppioita
- eri kulttuureja kuvataan monimuotoisesti
- tarina ei saa loukata tai hävettää lasta tai nuorta, jonka kulttuuria teos kuvaa

Digitarinat (digital storytelling) on mediakasvatuksellinen menetelmä, joka yhdistää kulttuuriperinteen näkökulmasta tärkeän tarinankerrontataidon sekä tieto- ja viestintäteknologian keinot. Menetelmän avulla luodaan kertomuksia, joissa yhdistellään omaa puhetta, visuaalista materiaalia (valokuvia, piirroksia) ja esimerkiksi musiikkia. Lopputuloksena on noin 2–5 minuuttinen digitaalinen esitys. Prosessi on erittäin palkitseva ja avaa yksilön ajatuksia yhteisölle. Lisäksi nykytekniikalla se on helppo toteuttaa eikä vaadi erikoislaitteita tai asiantuntijuutta.

Ohjeita digitarinoiden tekemiseen:
<http://www.maailmankoulu.fi/node/577>

5.6. Kiusaamiseen ja häirintään puuttuminen

Kiellettyä syrjintää on lain mukaan myös häirintä, joka tarkoittaa toisen henkilön ihmisarvon loukkaamista esimerkiksi uhkaamalla, halventamalla tai nöyryyttämällä, sen tähden, että tällä henkilöllä on esimerkiksi valtaväestöstä poikkeava ihonväri, kieli tai uskonto. Oppilaitoksen velvollisuus on lain perusteella edistää yhdenvertaisuutta koulussa, mihin kuuluu myös puuttuminen koulussa esiintyvään häirintään.

Kouluissa tulee huomioida, että myös kiusaaminen voi täyttää syrjinnän (häirinnän) tunnusmerkit, jos kiusaaminen perustuu joihinkin laissa mainittuihin syrjintäperusteisiin. Jos koulu ei kehoituksista huolimatta ole puuttunut kiusaamiseen, koulu voi joutua maksamaan hyvitystä uhritille. Perusopetuslain sekä oppilas- ja opiskelijahuoltolain mukaan kouluilla tulee olla OPS:in yhteydessä opetuksen järjestäjän laatima suunnitelma oppilaiden suojaamiseksi väkivallalta, kiusaamiselta ja häirinnältä.

Toimintaohje syrjintä- ja kiusaamistapauksissa on hyvin suositeltavaa liittää myös osaksi yhdenvertaisuussuunnitelmaa. Toimintaohjeessa tulee määritellä, mikä on kiusaamista, syrjintää tai häirintää eli ei-hyväksyttävää käytöstä, millä tavalla kiusaamistapauksissa toimitaan, keneen otetaan yhteyttä ja millä tavoin tapauksia seurataan. Myös koulu yhteisön henkilökunnan tulisi keskustella käytännönläheisesti toimintasuunnitelmasta ja sopia, millä tavoin kiusaajia käytännössä puhutellaan, millä tavalla kiusattua tuetaan ja millä tavoin ollaan tarvittaessa yhteydessä ulkopuolisiin tahoihin.

- Helsingin normaalilyseon toimintaohje syrjintä- ja häirintätapauksissa löytyy internetistä koulun tasa-arvo- ja yhdenvertaisuussuunnitelman liitteestä. http://www.norssi.helsinki.fi/uploads/julkaisut/tasa_arvo_yhdenvertaisuus_2013-2015.pdf
- Kokkolan lukioiden toimintaohje seksuaalisen häirinnän tapauksissa on tasa-arvo-suunnitelman liitteenä. <http://kokwww.kokkola.fi/dynastia/kokous/KOKOUS-3198-7-Liite-1.PDF>

Tärkeää on, että koulussa myös käsitellään moninaisuutta, syrjinnän ja kiusaamisen ehkäisyä sekä syrjintään ja kiusaamiseen puuttumista useissa eri yhteyksissä. Koulussa voidaan esimerkiksi tehdä puuttumiseen kannustavia draama- tai muita toiminnallisia harjoituksia. KiVa-koulussa ja muissa valmiissa ohjelmissa opetetaan koko koulu yhteisölle periaatteita kiusaamiseen puuttumiseksi.

VALMIITA MALLEJA KIUSAAMISEEN PUUTTUMISEEN

- KiVa-koulu (www.kivakoulu.fi)
- Verso -vertaissovittelu (<http://www.ssf-ffm.com/vertaissovittelu/>)
- Askeleittain – sosiaalista kehitystä ja tunteita tukeva opetusohjelma (<http://www.hogrefe.fi/testit/askeleittain/>)
- Pro-koulu –toimintamalli positiivisen kouluympäristön ja yhteisten käyttäytymissääntöjen luomiseksi (www.prokoulu.fi)
- ART – Aggression replacement training – ryhmäharjoitusmenetelmä, joka kehittää sosiaalisia ja oppimistaitoja, vihanhallintaa ja moraalaisia valmiuksia
- Friends: ryhmä- ja vertaisoppimiseen perustuva ohjelma, jonka tavoite on vähentää lasten ja nuorten ahdistusta ja masennusta sekä kehittää emotionaalisia taitoja <http://www.vakivalta.rikosentorjunta.fi/fi/index/hyviakayntoja/lapsuudenkehityksenjavanhemmuudentukeminen/friends.html>

VINKKI KAIKILLE

Helsingin normaalilyseossa tasa-arvotyöryhmä on luonut ohje- ja toimintamallin siitä, miten käytännössä toimitaan mahdollisissa syrjintä- ja/tai häirintätapauksissa. Ohjeeseen kuuluu ensinnäkin selostus syrjinnän, häirinnän, sukupuolisen häirinnän ja seksuaalisen häirinnän tunnusmerkeistä tunnistamisen helpottamiseksi. Lisäksi mukana on toimintaohje, jonka mukaan 1) pyydetään kiusaajaa lopettamaan 2) kirjataan ylös tapahtumat ja säädetään todistusaineisto 3) kerrotaan häirinnästä tai kiusaamisesta tästä vastaavalle taholle oppilaitoksessa (luettelo vastuuhenkilöistä liitteenä).

VINKKI KAIKILLE

Viikin normaalikoulun tasa-arvo- ja yhdenvertaisuussuunnitelma sisältää toimintaohjeen oppilaille ja kaikille koulu yhteisön jäsenille syrjintään tai häirintään puuttumiseksi. Ideana on poistaa hiljaisen hyväksynnän kulttuuria ja pyrkiä siihen, että häirintään reagoidaan aina. Suunnitelma on hyvä väylä välittää yhteisiä käytäntöjä.

”Älä hyväksy häirintää. Jos huomaat tai koet häirintää, osoita ettei hyväksy sitä. Sano esimerkiksi, ettei noin voi tai saa sanoa. Älä ole hiljaa tilanteessa, jossa sinuun tai johonkin toiseen kohdistuu häirintää. Jos häirintä ei lopu heti, kerro opettajalle tai esimiehelle. Jos he eivät toimi, kerro toiselle opettajalle tai toiselle esimiehelle. Älä jää pohtimaan asiaa yksin. Osoita että välität.”

VINKKI KAIKILLE

Järvenpään lukion suunnitelmaan on kirjattu esimerkkejä häiritseväksi koettavista puheista ja tavoista: "Opettajille annetaan tietoa siitä, millaisen käytöksen tai puheet opiskelijat voivat kokea ahdistavina ja häiritsevinä tai syrjivinä. Sellaisia ovat esimerkiksi:

- ulkonäköön kohdistuvat puheet
- sukupuolen stereotyyppisenä esittävät puheet ("Pojat ei osaa puhua tunteista")
- kansallisuuteen tai uskontoon liittyvät huomautukset tai niihin huomion kiinnittäminen ilman syytä ("Onpas erikoinen nimi")
- seksistiset ja rasistiset viisit
- fyysinen koskeminen (voi tuntua ahdistavalta, vaikkei siihen sisältyisikään seksuaalista värytystä)
- seksuaalisten aiheiden ja/tai aineistojen turha käyttö ja liiallinen korostaminen
- henkilökohtaisten asioiden liiallinen kertominen
- oman poliittisen tai uskonnollisen vakauksen voimakas esillä pitäminen"

VINKKI KAIKILLE

Lappeenrannan teknillisen yliopiston LUT:in yhdenvertaisuussuunnitelman mukaan opiskelijoille luodaan suora palautekanava yliopistolle verkkolomakkeen kautta, jolla voi ilmoittaa anonyymisti kokemistaan tai havaitsemistaan yhdenvertaisuusloukkauksista tai -epäkohdista.

5.7. Yhdenvertainen toimintakulttuuri

Edellä käsiteltyjen lisäksi kaikessa oppilaitoksen toiminnassa tulee pyrkiä yhdenvertaisiin käytäntöihin. Yhdenvertaisuus tulee huomioida esimerkiksi ryhmiin jakamisessa, kurinpidossa ja viestinnässä. Tavoitteena on siis koko koulukulttuurin yhdenvertaisuus. Myös henkilökunnan koostumus paljastaa koulun yleisen asennoitumisen yhdenvertaisuuteen ja moninaisuuteen.

Toimintakulttuurin yhdenvertaisuudessa voi siis nähdä olevan kyse koulussa vallitsevasta yleisestä asenneilmapiiristä. Koulukulttuuri lähtee aina johtamisen ja strategioiden tasolta ja ulottuu tavallisiin arkikäytäntöihin asti. Henkilökunnan toimintatavat, roolimallit ja kielenkäyttö siirtyvät helposti myös oppilaille. Toimintakulttuuri vaikuttaa yhteisön jäseniin usein tiedostamatta.

Miten toimintakulttuuriin sitten voidaan vaikuttaa? Ensinnäkin koulukulttuurin uudistaminen edellyttää koko kouluyhteisön sitoutumista yhdenvertaisen kouluyhteisön luomiseen, mikä edellyttää pitkäjänteistä kouluttamista, tiedottamista ja yhteisen hengen luomista. Koulun sitoutumisesta yhdenvertaisuuteen kertoo myös koulun viestintä, julkiset sitoumukset sekä viralliset asiakirjat ja säännöt, kuten yhdenvertaisuussuunnitelma. Toimintakulttuuria on myös epävirallinen vuorovaikutus, kuten oppituntien ulkopuolella ja opettajainhuoneessa käydyt keskustelut. Jos opettaja puhuu tunnilla yhdenvertaisuudesta, mutta sallii kiusaamisen välitunnilla, viestin uskottavuus kärsii.

5.7.1. Koti-koulu-yhteistyö

Varhaiskasvatuksessa, peruskoulussa ja toisella asteella yhdenvertaisuuden edistämisen tulisi ulottua myös kotien kanssa tehtävään yhteistyöhön. Uuden opetussuunnitelman mukaan koti-koulu-yhteistyössä tulee ottaa huomioon perheiden moninaisuus sekä tiedon ja tuen tarpeet. Yhteistyössä olisikin pyrittävä toimivan kommunikaation saavuttamiseen kaikkien perheiden kanssa ja perheiden erilaisten tarpeiden huomioimiseen, jotta kaikki vanhemmat kykenevät seuraamaan ja tukemaan lapsensa koulunkäyntiä. Erityisjärjestelyjen tekeminen esimerkiksi erikielisten perheiden sekä toimintakyvyn rajoitteista kärsivien vanhempien osalta edellyttää kuitenkin, että opettajalla on riittävästi tietoa oppilaiden kotitaustoista. Opettajan ei tarvitse tietää kaikkea esimerkiksi eri kulttuureista, sen sijaan keskeistä on rohkeus kysyä perheiltä, miten juuri heillä toimitaan.

- Esteettömyys on tärkeää muistaa myös koti-koulu-yhteistyössä. Esimerkiksi näkövammaisille vanhemmille lähetetään vanhempainilokutsu esteettömässä muodossa ja liikuntavammaisten vanhempien osalta huolehditaan myös esteettömästä pääsystä itse tilaisuuteen.
- Yksi osa yhdenvertaista koti-koulu-yhteistyötä on sateenkaariperheiden huomioiminen. Tähän kuuluu esimerkiksi lomakkeiden ja kotiin jaettava materiaalin muokkaaminen tarvittaessa. "Isän ja äidin" sijasta voidaan puhua vanhemmista, huoltajista tai kotiväestä. Myös vanhempanilloissa kannattaa miettiä vaikkapa sitä, jaetaanko vanhempia isien ja äitien ryhmiin. Erilaisissa oppilaille

annetuissa tehtävissä, kuten äitienpäivä-/isänpäiväkorttien askartelussa tai sukupuun laatimisessa sovelletaan tehtävänantoa ja annetaan lapsen vaikkapa piirtää kortti jollekin muulle aikuiselle. Lisätietoja löytyy esimerkiksi linkeistä www.seta.fi ja www.sateenkaariperheet.fi.

- Tärkeää on panostaa kommunikaatioon myös ei-suomenkielisten perheiden kanssa. Maahanmuuttajaperheiden kanssa yhdenvertaisuushaasteita aiheuttavat paitsi kielitaidon puute, myös usein tiedon vähyys suomalaisesta koulujärjestelmästä. Jos vanhemmat eivät ole tietoisia lapsen koulunkäyntiin liittyvistä asioista, kuten suomen ja oman kielen opetuksesta, eivät he myöskään saa riittävästi omistajuutta ja kykene tukemaan lasta parhaalla mahdollisella tavalla.
- Koulun tulisi huolehtia viestien perille menosta hankkimalla tulkkipalveluita vanhempainiltojen ja muihin tapaamisiin tai järjestämällä erikielisiä vanhempainiltoja sekä kääntämällä tarvittaessa vanhempainilokutsut oman kielen opettajalla.
- Tärkeät viestit voi lähettää paperiversiona niille vanhemmille, jotka eivät käytä sähköisiä viestimiä. Myös Wilman käytössä voi kouluttaa vanhempia.
- Oppilaan kotona voi myös vieraila tilanteissa, joissa vanhempi ei pääse syystä tai toisesta vanhempainiltoihin.
- Kieltä ja kulttuuria tuntevan kulttuuritulkin käyttö edesauttaa molemminpuolista ymmärtämystä etenkin pulmatilanteissa. Myös oman äidinkielen opettaja voi tarvittaessa soittaa vanhemmille. Tärkeää on keskusteluyhteyden ylläpitäminen.
- Joissakin alakouluissa on saatu hyviä kokemuksia myös kotivanhemman kutsumisesta osallistumaan oppitunnille, jolloin vanhempi näkee käytännössä koulun toimintaa ja myös oppilas saa kokemuksen vanhempien osallisuudesta.
- Koti-koulu-yhteistyöhön kannattaa panostaa myös romanilasten kohdalla.

LISÄTIETOA KOTI-KOULU-YHTEISTYÖSTÄ ERI NÄKÖKULMISTA

- Reissuvihkosta dialogiin, ideoita kodin ja koulun yhteistyöhön -opas https://www.vantaa.fi/instancedata/prime_product_julkaisu/vantaa/embeds/vantaawwwstructure/113074_reissuvihkosta_dialogiin_ideoita_kodin_ja_koulun_yhteistyohon.pdf
- Opetushallituksen julkaisema Monikulttuurinen kouluyhteisö -käsikirja, http://www.oph.fi/download/126666_Monikulttuurinen_kouluyhteiso.pdf
- Kauhajoen kaupungin Opas kasvatuskumppanuuteen romanikodin kanssa, http://www.kauhajoki.fi/tiedostot/Opas_kasvatuskumppanuuteen_romanikodin_kanssa_PDF.pdf
- Opetushallituksen julkaisema Romanioppilaiden perusopetuksen tuen hyviä käytäntöjä, http://www.oph.fi/download/137406_Romanioppilaiden_perusopetuksen_tuen_hyvia_kaytantoja.pdf

VINKKI PERUSKOULUSTA

Kauhajoella on kehitetty malli, jossa tuetaan romanilasten koulunkäyntiä palkkaamalla kouluun kokopäiväinen romanitaustainen koulunkäyntiavustaja, joka käyttää puolet työajastaan romanioppilaiden tukemiseen. Mallin kehittäneen hankeryöntekijä Kirsi Grönstrandin mukaan romanikulttuuria tuntevan aikuisen läsnäolo helpottaa huomattavasti kommunikointia romaniperheiden ja koulun välillä etenkin ristiriitatilanteissa. Projekti on vaikuttanut etenkin romanioppilaiden kohdalla yleiseen yhdenvertaisuusongelmaan eli koulupoissaoloja koskevaan puuttumattomuuteen. Kymmenisen vuotta sitten suurin osa paikkakunnan romanilapsista keskeytti koulunkäynnin, mutta projektin ansiosta koulunkäyntiprosentti on nyt sata. Romanitaustainen työntekijä tekee moninaisuuden näkyväksi ja luonnolliseksi osaksi kouluympäristöä.

Lähde: Sisäministeriö 2014: Yhdenvertaisuus 3: Pidä huolta, s. 11–14.

VINKKI PERUSKOULUSTA

EU-rahoitteisen JOIN-hankkeen puitteissa romanivanhemmille ja heidän lapsilleen järjestettiin koulunkäyntiä ja vanhemmuutta käsittelevä perhekerho, jonka vetäjänä toimi romanitaustaisia työntekijöitä. Projektissa annettiin myös koti-koulu-yhteistyöhön neuvotteluapua, tehtiin kotikäyntejä ja järjestettiin luentoja opettajille. Yhteistyön parannuttua tiedon ja luottamuksen lisääntymisen kautta yhdenvertaisuushaasteisiin voitiin tarttua aiempaa tehokkaammin.

Lähde: Salmenkangas, Mai 2005: Muutu. Puutu. -oppaasta, s. 77.

VINKKI PERUSKOULUUN

Reissuvihkosta dialogiin -hankkeessa kerättiin eri koulujen kokemuksia monikulttuurisen koti-koulu-yhteistyön hyvistä käytännöistä. Yhtenä käytäntönä on ollut järjestää eri kulttuuri- ja kieliryhmille omia vanhempainiltojaan, joissa on voinut olla läsnä esim. kulttuuritulkki, järjestöjen edustajia ja paikallakunnan maahanmuuttajakoordinaattori. Tällaisissa tilaisuuksissa voidaan keskustella spesifimmin maahanmuuttajia kiinnostavista aiheista, kuten maahanmuuttajavanhemmudesta Suomessa, koulun käytännöistä, tai jatko-opintomahdollisuuksista.

Hyviä kokemuksia on myös kaikille yhteisistä vanhempainilloista, joihin on järjestetty tulkkaus maahanmuuttajavanhempia varten. Illat auttavat valtaväestön ja maahanmuuttajien perheitä tutustumaan toisiinsa ja edesauttavat siten lastenkin sopeutumista. Illat selkeyttävät, millaisia Suomessa opetettavat asiat ja oppikirjat ovat ja siten vähentävät ennakkoluuloja puolin ja toisin. Mitä enemmän muista maista muuttaneet vanhemmat ymmärtävät koulumaailmaa, sitä paremmin he voivat myös tukea lapsiaan.

VINKKI PERUSKOULUSTA

Eräässä koulussa toteutetaan ns. ”reksinlenkkiä”. Siinä suunnitellaan reitti, joka kulkee tietyn luokan kaikkien oppilaiden kotien ohitse. Kunkin oppilaan talon kohdalla oppilas liittyy rehtorin (tai opettajan) seuraan ja saa kertoa kodistaan ja elämästään mitä haluaa.

5.7.2. Teemapäivät ja juhlat

Yhdenvertaisuutta ja moninaisuutta voidaan liittää koulun toimintaan erilaisten teemapäivien ja -viikkojen avulla sekä yhdenvertaisuutta edistävien projektien kautta. Eri maita tai kulttuureja käsittelevissä teemapäivissä tulee kuitenkin huomioida, ettei maahanmuuttajia ja heidän kulttuureitaan ”eksotisoida” ja ettei oppilaita pyydetä vastoin tahtoaan esittelemään kulttuuriaan.

Oppilaitokseen voidaan kutsua teemapäivinä vierailijoita eri vähemmistöryhmistä ja yhdenvertaisuutta edistävästä järjestöistä. Yhdenvertaisuutta ja syrjintää kannattaa kuitenkin käsitellä koulussa myös läpileikkaavana teemana. Paitsi opetuksen yhteydessä, teemaa voidaan nostaa esiin eri tavoin koulun juhlissa ja muissa tilaisuuksissa, vanhempainilloissa ja opettajainkokouksissa. Yhdenvertaisuutta voidaan harjoitella draamaharjoituksilla luokissa samoin kuin näytelmien ja kerhotoiminnan avulla.

Teemapäivien järjestämiseen saa apua Maailmankoulun Globaalikasvatuksen teemapäivä -sivuilta, <http://www.maailmankoulu.fi/node/89>

Hyviä vinkkejä löytyy myös tämän oppaan luvusta 5.1.

5.7.3. Osallisuus ja päätöksenteko

Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteissa korostetaan, että oppilaiden tulee saada osallistua oman kehitysvaiheensa mukaisesti koulun toiminnan suunnitteluun. Tällöin oppilaat saavat myös kokemuksen kuulluksi tulemisesta. Oppilaskuntatoiminta ja esimerkiksi tukioppilastoiminta ovat tärkeitä osallistumisen muotoja, mutta osallisuudesta on tärkeää huolehtia myös tavallisessa koulutyössä.

Myös oppilaskuntatoiminnassa ja muissa osallistumisen muodoissa kannattaa kiinnittää huomiota yhdenvertaisuuteen. Vaikka oppilaskunnan hallitukseen valinta olisikin muodollisesti yhdenvertainen, hallitukseen valikoituu silti usein valtaväestöön kuuluvia oppilaita. Yhdenvertaisten osallistumismahdollisuuksien toteutumista tulisi edistää myös koulun muiden toimikuntien edustuksessa, esimerkiksi yhdenvertaisuus- ja tasa-arvotyöryhmän koostumuksessa. Tämä edesauttaa myös vähemmistöjen äänen kuulamista kouluun liittyvässä päätöksenteossa.

5.7.4. Julkiset sitoumukset ja strategiat

Hyvä tapa edistää koulun yhdenvertaisuutta on tehdä koko oppilaitoksen tasolla julkinen sitoumus, kuten julistautuminen Syrjinnästä vapaaksi alueeksi. Kaikkien tiedossa oleva julkinen sitoumus nostaa asian tärkeyttä koulun sisällä ja kasvattaa oppilaiden luottamusta siihen, että yhdenvertaisuutta pidetään tärkeänä arvona. Tämän kaltaiseen ohjelmaan sitouduttaessa tulee tietysti huolehtia, että sitoumusta toteutetaan myös käytännössä. Pelkkä yhdenvertaisuudesta kertova tarra ei vielä tee koulusta yhdenvertaista.

VINKKI KAIKILLE

- Oppilaitos voi julistautua **syrjinnästä vapaaksi alueeksi**, jolloin se
 - sitoutuu vastustamaan ja puuttumaan kaikenlaiseen syrjintään, kiusaamiseen ja häirintään koulu yhteisön kaikilla tasoilla oppilaista henkilökuntaan.
 - tunnustaa ja hyväksyy ihmisten erilaisuuden osaksi koulu yhteisöä.
 - sitoutuu tasottamaan eriarvoisuutta sekä edistämään ja ylläpitämään yhdenvertaisuutta.
- Tietoja kampanjasta, julistautuminen syrjinnästä vapaaksi alueeksi ja merkin tilaaminen: http://www.yhdenvertaisuus.fi/kampanjat/syrjinnasta_vapaa_alue/
- Kiusaamisen ehkäisyyn liittyen on olemassa paljon vastaavia ohjelmia, kuten KiVa Koulu -ohjelma ja Verso-vertaissovittelevä.
- Koulu voi myös liittyä teemaan liittyvään yhteistyöverkostoon esimerkiksi hakemalla Unesco-koulun statusta. Se merkitsee sitoutumista pitää selkeästi esillä opetussuunnitelmassa ja käytännön työssä YK:n ja sen opetusjärjestön Unescon toiminnan keskeisiä arvoja ja tavoitteita. http://www.oph.fi/tietopalvelut/kansainvalinen_koulutustieto/unesco

Tärkeänä osana toimintakulttuuria voidaan nähdä myös koulun laatimat virallisen tason asiakirjat, kuten strategiat ja laadun mittarit, opetussuunnitelmat sekä erilaiset säännöt ja toimintaohjeet. Yhdenvertaisuustavoitteiden julkittuominen koulun virallisella tasolla lisää luottamusta syrjintään puuttumiseen ja toimii esimerkkinä myös muille kouluille. Oppilaitoksen laatima yhdenvertaisuussuunnitelma voi olla vahva osoitus oppilaitoksen sitoutumisesta yhdenvertaisuuteen ja siksi siitä kannattaa myös viestiä näkyvästi sekä koulun sisällä että ulkopuolella. Tärkeää on myös yhdenvertaisuussuunnitelman toteutumisen seuranta ja päivittäminen säännöllisin väliajoin.

5.7.5. Viestintä

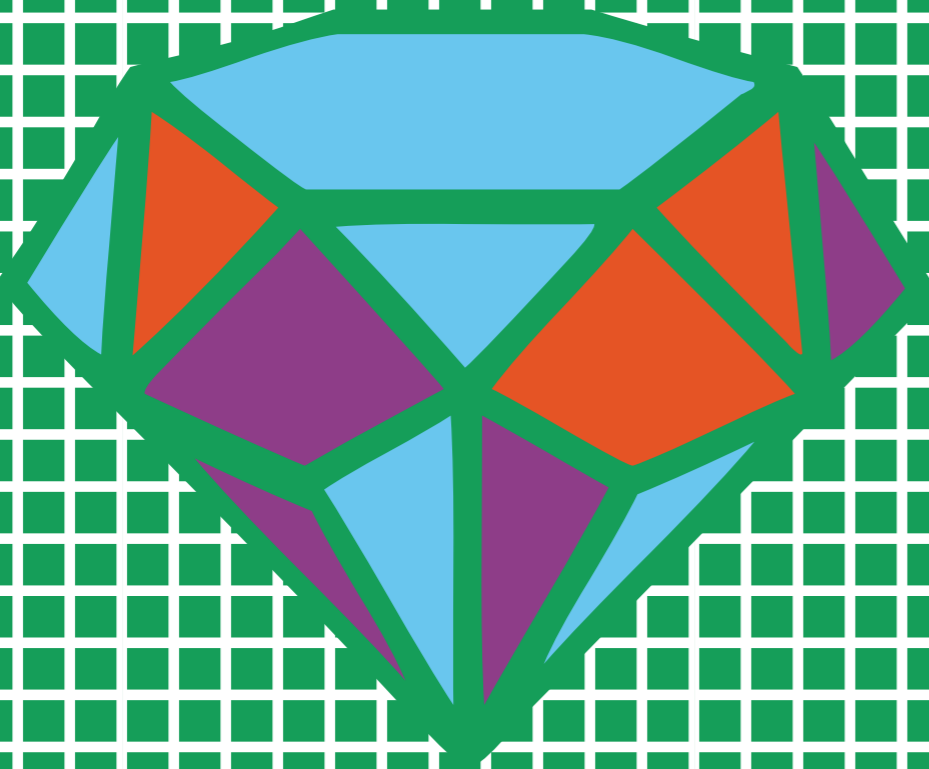
Yhdenvertaisuussuunnitelmasta tiedottaminen koko oppilaitosyhteisölle on tärkeää, mutta yhdenvertaisuusnäkökohtiin tulisi kiinnittää huomiota kaikessa viestinnässä.

Oppilaitoksen viestinnässä kuten oppaissa sekä nettisivujen kuvissa tulee huomioida monimuotoisuus niin etnisen taustan kuin esimerkiksi perhemuotojen osalta. Viestinnässä kuten oppilaitoksen nettisivuissa tulee huomioida myös esteettömyys, lisää tästä sivulla 34. Nettisivuille kannattaa laittaa myös oma yhdenvertaisuutta koskeva osionsa, jossa on yhdenvertaisuussuunnitelma sekä toimintaohje syrjintään ja häirintään puuttumiseksi. Viestintään voi sisällyttää pitkin vuotta yhdenvertaisuuteen liittyvää materiaalia.

VINKKI KAIKILLE

Edupolin viestinnässä ja kuvastossa kiinnitetään huomiota siihen, että käsiteltäessä etnisiä ja muita vähemmistöryhmiä sisältö tarkistetaan ryhmän näkökulmasta.

SUUNNITELMAN KIRJAAMINEN, TIEDOTTAMINEN JA SEURANTA

6.1. Kirjaaminen ja tiedottaminen

Suunnitelman kirjaamisen muodoista saa kukin oppilaitos päättää. Tärkeää on, että suunnitelmassa kuvataan **yhdenvertaisuusselvityksen tulokset, oppilaitoksen aiemmat toimet yhdenvertaisuuden hyväksi, oppilaitoksen tavoitteet yhdenvertaisuuden edistämiseksi, valitut toimenpiteet sekä indikaattorit vaikutusten seurannalle.** Suunnitelman ei tarvitse olla paperimuodossa, vaan mahdollisia toteutusmuotoja ovat myös julistenäyttely, prezi, digitarina, lyhytelokuva, animaatio, kuvakirja tai sarjakuva. Hyvä käytäntö olisi laatia kattava suunnitelma paperimuodossa ja sen jälkeen suunnitelman keskeiset periaatteet ja esimerkiksi toimintaohjeet oppilaille helpommin lähestyttävissä muodossa. Suunnitelmasta tulee myös tiedottaa aktiivisesti kaikille koulun toimijoille. Koulun aulaan tehty sarjakuvateos tai koulun nettisivuilta löytyvä video tavoittaa kaikki koulun toimijat paremmin kuin opettajanhuoneen kaapin ylähyllyn mappiin tallennettu paperi.

Kiusaamisen ja syrjinnän vastainen ohjesääntö on hyvä sisällyttää osaksi suunnitelmaa. Hyvä käytäntö olisi kuitenkin lisätä muutkin toimintaohjeet suoraan suunnitelmaan! Suunnitelma on mahdollista rakentaa siten, että se itse tai osa siitä toimii eräänlaisena oppilaitoksen yhdenvertaisuusoppaana.

Suunnitelmaan kannattaa kirjata selvästi myös oppilaiden tai opiskelijoiden taholta nousseet ehdotukset yhdenvertaisemman oppilaitoksen luomiseksi. Tällöin

suunnitelma voi toimia myös yhteisen vision vahvistajana. Suunnitelmasta tiedottamiseen kannattaa liittää myös muuta tietoisuutta lisäävää toimintaa, kuten monikulttuurisuuskasvatukseen liittyviä toiminnallisia harjoituksia tai yhdenvertaisuuden teemapäivä.

VINKKI PERUSKOULUILLE

Helsingin normaalilyseossa suunnitelmasta on tiedotettu oppilaille luokanvalvojan tunneilla, vanhemmille vanhempainilloissa sekä henkilökunnalle sähköpostitse ja henkilökuntakokouksissa. Ressun lukiassa suunnitelmasta on tiedotettu opiskelijoille Wilmassa. Keskeiset ohjeet on kirjattu myös kaikille opiskelijoille jaettuun reittioppaaseen sekä opettajien käsikirjaan.

6.2. Seuranta ja arviointi

Yhdenvertaisuussuunnitelmatyö voi tarjota monia oppimisen kokemuksia kaikille siinä mukana olleille. On tärkeää seurata yhdenvertaisuussuunnitelman toteuttamista ja kirjata ylös siitä nousseita uusia kysymyksiä, kehitysehdotuksia, tuloksia ja johtopäätöksiä. Näitä voidaan käyttää apuna suunnittelussa, päätöksenteossa ja suunnitelman muokkaamisessa.

Yhdenvertaisuussuunnitelmien seuranta ja arviointi voi aluksi tuntua haastavalta. Suunnitelmalle asetetut tavoitteet voivat olla hyvin laajoja ja vaikeasti mitattavissa. Oppilaitoksen toimintakulttuuri ja siellä vallitsevat asenteet ja käytännöt muuttuvat hitaasti. Asenteiden muutoksen osalta yhdenvertaisuustyön tulokset voivat olla mitattavissa vasta vuosien kuluttua. Toisaalta on vaikea arvioida, mikä osuus yhdenvertaisuussuunnitelmalla on ollut mahdollisessa asennemuutoksessa ja mikä rooli muilla vaikutteilla kuten yhteiskunnallisilla muutoksilla, järjestöjen kampanjoilla tai esimerkiksi koulujen opetussuunnitelmien muutoksella on ollut.

Yhdenvertaisuussuunnitelman vaikutuksia oppilaitoksessa voidaan seurata esimerkiksi uuden yhdenvertaisuuskyselyn tai suppeamman seurantakyselyn avulla, muiden kyselyjen yhteydessä, haastatteleamalla oppilaita ja heidän vanhempiaan.

Valitkaa seurannan tueksi muutamia selkeitä indikaattoreita. Tällaisia voivat olla esimerkiksi yksilöllisen opetuksen ja tuen käyttö sekä opetuksen erityisjärjestelyt, oppilas- tai opiskelijapalautteet, arvosanat ja oppiminen, opiskelijavalintatilastot, mahdollisten valitusten määrä ja muut yhteydenotot, esteettömyyskartoitusten tulokset, kohtuullisten mukautusten lukumäärä. Kuten kaikki muutkin osat yhdenvertaisuussuunnitelmassa, kannattaa seuranta ja arviointi mieltä juuri oman oppilaitoksen tarpeiden näkökulmasta niin, ettei seurannasta tule tarpeetonta lisätyötä kenellekään, vaan se linkittyy koulunne arkeen ja tarpeisiin.

Seurantaan on hyvä uusien OPS:ien hengessä valjastaa koko oppilaitosyhteisö ja antaa prosessissa oppilaille vastuuta. Seurannan voi sisällyttää vaikka oppitunteihin, jolloin samalla voi varmistaa, että yhdenvertaisuuskysymykset pysyvät mukana oppilaitoksen arjessa. Voitte opettajien kanssa sopia jokaiselle aineelle erityisen näkökulman ja pari indikaattoria, joilla seuraatte ja arvioitte yhdenvertaisuussuunnitelman vaikutuksia yhdessä oppilaiden kanssa. Myös vanhempainiltoihin on hyvä sisällyttää yhdenvertaisuussuunnitelman seuranta.

Matka kohti aidosti yhdenvertaista oppilaitosta voi olla pitkä, mutta reitin varrella voi jo iloita saavutetusta edistyksestä esimerkiksi nostamalla esiin onnistumisia koulun yhteisissä tapahtumissa. Pienetkin askeleet rohkaisevat jatkamaan kohti visiota kaikille viihtyisämmästä oppilaitoksesta.

- Banks, James A. 2014: *An Introduction to Multicultural Education*. Pearson.
- Centria ammattikorkeakoulu 2012. *Esteettömyysopas*. <http://web.centria.fi/data/liitteet/b7b9951df2ae4f9189e-a005466060a12.pdf> (viitattu 24.8.2016)
- ESOK-hanke: *Opiskelijan monenlaisuuden huomioon ottaminen korkeakouluissa*. <http://www.esok.fi/esok-hanke/julkaisut/oppaat/>
- Fokus ry: Uskontojen ja katsomusten yhteisymmärryksen viikko. <http://yhteisymmarrysviikko.fi/>
- Hakalehto-Wainio, Suvianna 2013: *Oppilaan oikeudet opetustoimessa*. Kauppakamari.
- HE 19/2014 vp *Hallituksen esitys yhdenvertaisuus- ja tasa-arvolaeiksi* <http://www.finlex.fi/fi/esitykset/he/2014/20140019> (viitattu 24.8.2016)
- Helenius, Jenni (toim.) 2013: *Reissuvihkosta dialogiin – ideoita kodin ja koulun yhteistyöhön*. Vantaan, Nurmijärven, Suomen Vanhempainliiton ja Turun yliopiston Tehostetun ja erityisen tuen kehittämisverkosto. https://www.vantaa.fi/instancedata/prime_product_julkaisu/vantaa/embeds/vantaawwwstructure/113074_reissuvihkosta_dialogiin_ideoita_kodin_ ja_koulun_yhteistyohon.pdf (viitattu 24.8.2016)
- Itkonen, Tuija ja Talib, Mirja-Tytti 2012: *Aito yhdenvertaisuus koulussa* -PPT <http://yhdenvertaisuus-fi-bin.directo.fi/@Bin/4d8c72150d-0f390942adc8cd8d1ad4a5/1474880972/application/pdf/309882/Aito.pdf> (viitattu 26.9.2016)
- Jauhola, Laura ja Vehviläinen, Jukka 2015: *Syrjintä koulutuksessa*. Oikeusministeriö. http://oikeusministerio.fi/fi/index/julkaisut/julkaisuarkisto/1441801274539/Files/OMSO_21_2015_LR_220_s.pdf (viitattu 24.8.2016)
- Koikkalainen, Anu 2010: *Uskonnonopetus ja ihmisoikeudet*. Ihmisoikeusliitto. https://ihmisoikeusliitto.fi/wp-content/uploads/2014/05/Uskonnonopetus_ ja_ ihmisoikeudet_IOL_2010.pdf (viitattu 24.8.2016)
- Laki naisten ja miesten välisestä tasa-arvosta (609/1986) <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1986/19860609> (viitattu 24.8.2016)
- Lukion opetussuunnitelman perusteet (LOPS) 2015. Opetushallitus.
- Oikeusministeriö 2016: *Yhdenvertaisuusarviointin työkalu*. <http://yhdenvertaisuus.finlex.fi/>
- Opetusalan Ammattijärjestö OAJ: *Opettajan ammattietiikka ja eettiset periaatteet*. <http://www.oaj.fi/cs/oaj/opettajan%20ammattietiikka%20ja%20eettiset%20periaatteet?-resolvetemplatefordevice=true> (viitattu 24.8.2016)

- Opetushallitus 2011: *Maahanmuuttaja opetusryhmässäni*. http://www.oph.fi/download/138123_Maahanmuuttaja_opetusryhmassani.pdf (viitattu 24.8.2016)
- Opetushallitus 2015: *Tasa-arvotyö on taitolaji. Opas sukupuolten tasa-arvon edistämiseen peruskoulussa*. http://www.oph.fi/download/173318_tasa_arvotyö_on_taitolaji.pdf (viitattu 24.8.2016)
- Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet (POPS) 2014. Opetushallitus.
- Renko, Elina; Larja, Liisa; Liebkind, Karmela; Solares, Emilia 2012: *Selvitys syrjinnän vastaisen pedagogiikan keinoista ja käytännöistä*. Sisäministeriö. <http://www.intermin.fi/julkaisu/502012?docID=46815> (viitattu 24.8.2016)
- Riitaoja, Anna Leena 2013: *Toiseuksien rakentuminen koulussa: Tutkimus opetussuunnitelmista ja kahden helsinkiläisen alakoulun arjesta*. https://helda.helsinki.fi/bitstream/handle/10138/39471/riitaoja_valitoskirja.pdf?sequence=1 (viitattu 24.8.2016)
- Salmenkangas, Mai 2005: *Muutu. Puutu. Oppilaitoksen yhdenvertaisuusopas*. <http://yhdenvertaisuus-fi-bin.directo.fi/@Bin/59a79d7fd570972eb9b148503bf-24f2a/1472039617/application/pdf/114855/Muutu.Puutu.pdf.pdf> (viitattu 24.8.2016)
- Sateenkaariperheet ry: *Sateenkaariperheet päivähoitossa ja koulussa: Opas kasvatus- ja hoitoalan ammattilaisille*. <http://www.sateenkaariperheet.fi/userfiles/documents/kouluopas.pdf> (viitattu 24.8.2016)
- Seta ry 2013: *Älä oleta - Normit nurin!* -opas. <http://normit.fi/wp-content/uploads/2013/06/AlaOletaNormitnurin.pdf> (viitattu 24.8.2016)
- Sisäministeriö 2013: *Oppia kaikille! Yhdenvertaisuussuunnittelun opas oppilaitoksille*. http://yhdenvertaisuus-fi-bin.directo.fi/@Bin/bb4d167255f06bf8e-44f06c14b6c9ff0/1472039444/application/pdf/303294/Oppia_kaikille.pdf (viitattu 24.8.2016)
- Sisäministeriö 2014: *Yhdenvertaisuus 3: Pidä huolta - esimerkkejä yhdenvertaisuuden edistämisestä*. <http://yhdenvertaisuus-fi-bin.directo.fi/@Bin/5da350c12f094e90bebd-38de63d5b216/1472039287/application/pdf/344466/Yhdenvertaisuus%20osa%203-issuu.pdf> (viitattu 24.8.2016)
- Yhdenvertaisuuslaki (1325/2014). <http://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2014/20141325> (viitattu 24.8.2016)

OPPILAITOSTEN YHDENVERTAISUUS- JA TASA-ARVO-SUUNNITELMAT

Peruskoulut

Helsingin normaalilyseo 2013: *Helsingin normaalilyseon tasa-arvo- ja yhdenvertaisuussuunnitelma toimintakaudelle 2013-2015*
http://www.norssi.helsinki.fi/uploads/julkaisut/tasa_arvo_yhdenvertaisuus_2013-2015.pdf

Viikin normaalikoulu 2015: *Viikin normaalikoulun tasa-arvo- ja yhdenvertaisuussuunnitelma 2015-2018*
<http://www.vink.helsinki.fi/index.php?del=0&id=890>

Lukiot

Järvenpään lukio 2008: *Järvenpään lukion tasa-arvo- ja yhdenvertaisuussuunnitelma*
http://peda.net/img/portal/2380744/Tasa-arvosuunnitelma_opiskelijat.doc?cs=1317809982

Kokkolan lukiot 2010: *Kokkolan lukioiden tasa-arvosuunnitelma 2010*
<http://kokwww.kokkola.fi/dynastia/kokous/KOKOUS-3198-7-Liite-1.PDF>

Kouvolan yhteiskoulun lukio 2011: *Toiminnallinen tasa-arvosuunnitelma*
<http://archive.edukouvola.fi/yhteiskoulunlu/OPS/KYLtasa11.pdf>

Ressun lukio 2014: *Toiminnallinen tasa-arvosuunnitelma 2014-2017*
http://www.hel.fi/static/liitteet/opev/ressul/tasa_arvosuunnitelma.pdf

Ammattiopistot

Kemi-Torniolaakson koulutuskuntayhtymä Lappia 2012: *Tasa-arvo- ja yhdenvertaisuussuunnitelma*
http://www.lapinletka.fi/media/KY_Lappia_Tasa_arvo_ja_yvsuunn_yh22052012.pdf

Oulun seudun ammattiopisto 2012: *Tasa-arvo- ja yhdenvertaisuussuunnitelma*
<https://www.osao.fi/media/opetus-ja-arviointisuunnitelmat-2008-2015/opetusuunnitelman-yhteisen-osa-ja-liitteet/1-tasa-arvo-ja-yhdenvertaisuussuunnitelma.pdf>

Korkeakoulut

Lappeenrannan teknillinen yliopisto 2012: *Lappeenrannan teknillisen yliopiston yhdenvertaisuussuunnitelma*
https://uni.lut.fi/c/document_library/get_file?uuid=94194518-e4c7-41ac-9f10-e5c8e15e9ffb&groupId=10304

Metropolia ammattikorkeakoulu 2010: *Yhdenvertainen Metropolia. Yhdenvertaisuusohjelma opiskelijoille, henkilökunnalle ja yhteistyökumppaneille sekä hakijoille.*
http://www.metropolia.fi/fileadmin/user_upload/Yleiset/Metropolia_Yhdenvertaisuusopas.pdf

Aikuiskoulutus

Edupoli 2011: *Liikelaitos Edupolin oppilaitoskohtainen tasa-arvo- ja yhdenvertaisuussuunnitelma. Toimenpiteet ja ohjeistus 2011-2013.*
<http://docplayer.fi/289187-Liikelaitos-edupolin-oppilaitoskohtainen-tasa-arvo-ja-yhdenvertaisuussuunnitelma-toimenpiteet-ja-ohjeistus-2011-2013.html>

Muut

Helsingin Nuorisosiasekeskus 2014: *Helsingin Nuorisosiasekeskuksen yhdenvertaisuus- ja tasa-arvosuunnitelma vuosille 2014-2017*
http://www.nuorisokanuuna.fi/sites/default/files/filedepot/yhdenvertaisuussuunnitelma_2014_1103_final.pdf

Vakka-Suomen musiikkiopisto 2011: *Tasa-arvo ja yhdenvertaisuussuunnitelma*
https://peda.net/laitila/musiikkiopisto/tjy/tjy:file/download/9231f0cc6082dc054c416a025ff37204fd5447cb/508_Tasa-arvo-%20ja%20yhdenvertaisuussuunnitelma.pdf

